

Ж.Я.ЖИНДЕЕВ.

ШУРНЫ
ДОКТОШЫМ
КЫЗ ШУТЭМДЫМАЙ

И. Бонин

~~Н 28 / 9~~
~~255~~

Н Мар. г.
2-267

К. Я. Киндеев.

ШУРНЫ ШАЧЫШЫМ КЫЦЭ ШУКЭМДЫМЛА.

КЫРЫК МАРЫЛА ВАЖМАР —
(ДАНИЛОВ) САРЭН

Учб. №: 970

Г.Л.Б-ка обяз. экз.
Лингр. 1930 г.
Акт № 4-701

МАРОБИЗДАТЫН КЫРЫК МАРЫ АЙЫРТЭМЖБИ

ЦИК АЛА
1 9 3 0

Кантлит № 114.   Заказ № 628.   Тираж 2400 экз.
г. Козмодемьянск, тип. Горно-марийского отд. Марсбиздата.

100 240

№ 0
п. 1
нар

п
п

Малын сәндәлыкбштынә киндй чбды.

Сола хозанлыкна цилә шотыштыжок, айыртәмынок пырцы йштымәшйштыжы, совет сәндәлык халыкнан мол хозанлык виангмәшйжы дорц кодын миә.

1913ин 1917ин 1921ин 1922ин 1925ин 1926ин 1927ин 1928ин 1929ин

Мәльион цәнтнәр шот дон пырцы ләктбшым анчыктбмаш.

1913-шы ин Росийбштынә 801 мәльион цәнтнәр пырцы киндым погымб бльб, 1929 инжы 763 мәльион цәнтнәрым вәлә погымы.

1929 ии пѳтѳмѳшѳш пѳрцѳ лѳктѳш 1921-шѳ ии дорц кок кѳнѳк кушкын. Тѳнгѳ гѳнѳѳт, 1929 ии постарѳм киндѳнѳ вырсы анцѳл годшѳ дорц 38 мѳльион цѳнтнѳр чѳдѳ ылѳш.

Пѳрцѳ пушѳ мѳнмѳн хозанлыкна 1930-шы ии вѳлѳ вѳрсы анцыц погѳмѳнам ѳртѳрѳ. 1930 иштѳ 889 мѳльион цѳнтнѳрѳм ѳштѳш лимѳ. Вѳс шамак дон манаш гѳнѳ, вѳрсы анцыл дорц 10 процѳнт шукурак постарѳмы лиѳш.

Халѳкшы 1913-шы ии гѳц 1929 ии ѳактѳ 140 мѳльион ѳдѳм гѳц 158 мѳльионѳш кушкын.

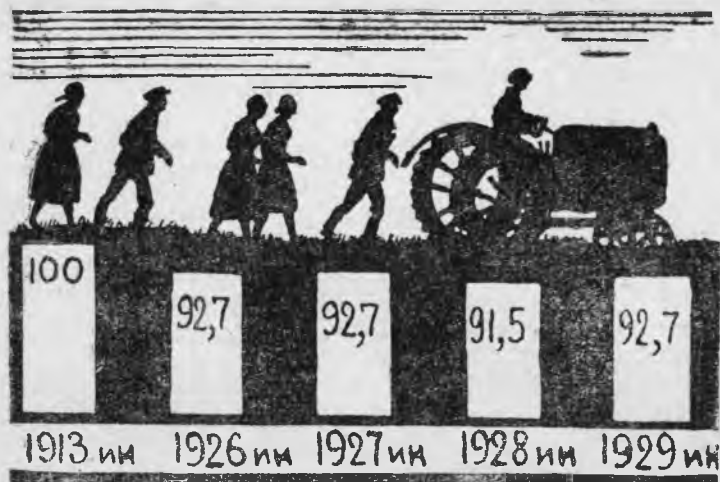
1929-шы ии ик ѳдѳмлѳн ѳдѳмѳш шот вацмаш 1913-шѳ ии дорц 7,3 процѳнт¹⁾ чѳдѳмѳн. Киндѳ шотыштыжѳ гѳнѳ, ѳдѳмѳш тѳ иѳшѳнок 14 процѳнт вырсы анцыл дорц чѳдѳ ылын.

1913-шы ии 210 мѳльион цѳнтнѳр нѳрѳ киндѳм выжалаш лыкмы. 1929 иштѳ 102 мѳльион цѳнтнѳрѳм вѳжалаш лѳкмы. Вѳс шамак, кок кѳнѳк чѳдѳ.

1929-шѳ ии цилѳ удѳмѳш шот вырсы анцыл годшѳ дорц 5,4 процѳнт шукѳрак ѳлѳн. Киндѳ удѳмѳш шотшы 1929-шѳ ии вѳрсы анцыл годшѳ дон икнѳрѳ ганѳок ѳлѳн, 1913-шы ии дорц 98 процѳнтшѳ. Заводлык товар удѳмѳшѳжѳ (техническая культура) 60 процѳнт вѳрсы анцыл дорц шукурак.

Малан ѳнѳѳ совет сѳндѳлѳкѳштѳнѳ вырсы анцыл годшы нарѳм ѳдѳнѳ гѳнѳѳт таварлык киндѳнѳжѳ чѳдѳ?

¹⁾ Дѳсѳтѳичнѳй маннѳ дробнѳм—7,3; 5,4-тѳнгѳ лѳдмѳла: шѳм тѳрѳс дѳ кѳм луаш; вѳц тѳрѳс дѳ нѳм луаш,—маннѳла

Ик эдэмлэн удымаш шот вацмйи процент дон анчыктымаш.

Сталын тэнг тидым тэнгэ ынгылдара: ныма гыцат анцыцшок Октявр рэволюцй лимыккы, шукй таварлык киндым пушы помешык дон кулакын шалдыра хозанлыквлажы тыгыды хресань хозанлыкынышкы да икпоратканышкы, таварлык кинды чыдын пушанвлашкы сарналтынйтат, тиды тэнгэ лин маеш. Ти тыгыды хозанлыквлан выжалышашлык киндыштй укэ. Бйшкэт-пасна йлышы хресань хозанлыквлэ Роесийышты 15—16 мйльион йлын гйнь, 1928-шы ишты 25—26 мйльион хозанлык лин шынзён. Тыгыдем шыцшы хозанлыквлэ выжалышашлык киндым чыды пуат; шурны шачышышты нынын изи.

„Кэрэк магань шалдыра хозанлыкшат: помешыкшын, кулакынжын, алы колхозшын машинявлэ дон, науки шудымла пашам йштэн кэрдтмйшты дон, муландым пышкыдэмдэн кэрдтмйшты дон, пашам ашындарэн мимышты дон шуку

таварлык киндым пуэн кэрдэш. Тьдьбн кого куатшй (силажй) тиштйкэн ьлэш. Тьгьдй хозанлыквлй тэнэ ьштэн ак кэрдтэп. Ньнй ьшкэжйт нълмь пелак дон вэлэ ьлът, тавар-
 лйкашьм чьдй пуат. Налшйш тэвэ колхоз дон совхозвлйм. Нинй цьмьр постарьмашьштй гьц 47%-шым выжалаш лйк-
 тьйт. Тьгьды дон икпораткарак хозанлыквлйжй цьмьр по-
 гьнймашьштй гьц 11,2%-шым вэлэ выжалат. Шалдйра дон
 тьгьдй хозанлыквлй лоштйштй когон айырлалтмьмьндэ
 ужьда".
 Сталин.

Вьрсы анцыц выжалаш лйкмь кинды шотын
 72%-шымок помешьк дон кулаквлй ьштът ьлын.
 нэзэр дон икпоратка хрэсаньвлйжй 28 процентьм.
 1928—29 ии нэзэр дон кьдйлаш хрэсаньвлй 81,7 про-
 цент таварлык киндым пуэнйт, кулаквлйжй 11,4 про-
 центьм, совхоз дон колхозвлйжй 6,9 процентьм.

Ти цифьрвлй мам кэлэсът?

Пьтйрлиок, кинды кьчылтмаш помешьк дон ку-
 лаквлн кид гьц тьгьды, кьдйлаш хрэсаньвлн кид-
 дьшкь кэмьм нинй анчыктат.

Тьгьды хозанлыквлйжй таварлык киндым шуку
 пушы агьлэпът, пазарьшкь кинды лйкмашат когонок
 чьдэмьн.

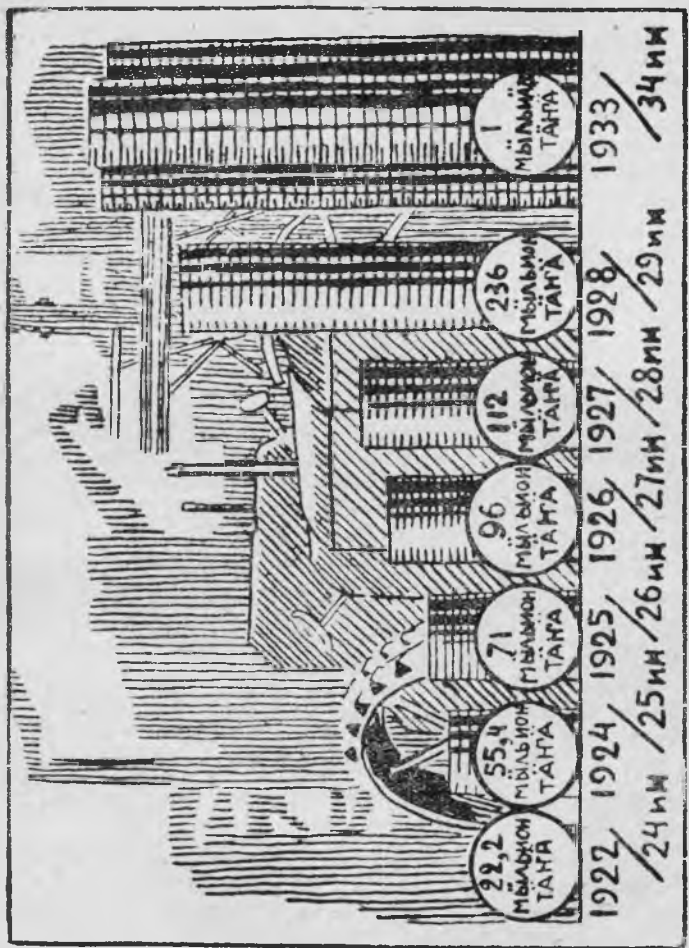
Киндын кэрйлжй кушкьнок мий. Йондйрймашнй
 (промьшьльбьнйсьгна) шйрленок мий, пйшйзй шот
 кушкэш, алавлй шйрлът. Заводвлйлан таварлык шур-
 нй (мамьк, итйн, сакьр ушман дй молат) удьмйшът
 шйрлй, кушкэш. Ньнйланът кинды кэлэш.

Сэдьндон тэвэ кинды ситьдймйш лйктэш.

Таварлык киндын шукэмшйшйжй нэшкьдйн куза.

Тидй тэвэ кинды йймдйльмйш пйшйштйнй кого
 лэлйжок ьлэш. Советвласть ваштарэш кулаквлн
 кэмйшът дй фабрикьштй ьштймь тавар ситьдймй-
 шът кинды ситйрймйш пйшйнйм лэлэмдэн мий. 1928 ии
 Украиньштй дй молы киндй районвлйштй кинды
 шачтймаш лимйшът таварлык киндым когон чьд-
 эмдэн.

Мйнмйн сола хозанлыкна и гьц ии кушкьнок шал-
 га. Сола хозанлыкнан лйктйшйжй (агй-йьрйнжйн,

Сола хозанаыкын цилә ләктыш шотшым вйрсей анцыл ак шот дон анчйктымаш.

вольык урдymашыжын дa мoлынжынат) 1913 ии 10 мыйлыр 200 мыйлион тaнгаш цэнaлтын, 1930 иштi-шiжы 13 мыйлырд 100 мыйлион тaнгаш aклaлтеш. Вэс шамак, 1913 ии дорц 29,4 процент цилa лaктыш шотшы кушкэш.

Сoвэтвлacть гoдым coлa хoзaнлыкнa цaрныдeoк кушкэш. Айыртэмiнжoк зaвoдлык шурны удымаш (мaмык, итiн, сакыр ушман, кiннэ дa мoлы удымаш-aт) кoгoн кушкыт.

Айыртэмiнoк coлa хoзaнлыкнaн шaрлымашыжы 1929 ии кoгoн лин. Эртiшi 1928-29-шы ии coциaль-изм сэмiнь сaрымаш пашашты coлaм кoгoнoк тaр-вaтэн.

Кoльaктивi хoзaнлыквлaн дa цилa тaвaрлык лaк-тыш шoтын кушмашышты ти эртыш ии пиш кoгoн лин.

Кoлхoзвлaн кушмаш йлмаштoк эчэ coвхoзвлaм, мaшинa-тpaктыр стaнцывлaм, кaнтpaктaцым бiштiмаш пашаштaт дa кaлыкым кoпэpaндымаштaт кoгo пашa бiштaлтын.

Цилa ти пашавлa дa кулаквлa дoн пыт кiрэдaлмa-шыжaт, нэзэр дoн кидaлaш хрeсaнывлaм пыт цымi-рэн мимaт киндi йaмдылымашым эртaрaш 1929 ии йaжoн пaлшэвы.

Фaбрик дoн зaвoдвлaлaн, Йaкшaр aрмилaн дa aлa-влaлaн киндым ситaрiмi гыц пaснa, мыйлиoнaк пэ-лaк тoнн зaпaс киндынa мaнмaн улi.

Пaртыiн Рбiдiштiш Кoмитьэтiн 1929 ии нoйaвр-ын лишi плэнумжы бiшкiмжын пынцaлмаштыжы кэлэсэн:

„Социaльизм бiштiмаш пашашты бiштэн шoк-тымaшнa пaлымаш лeбывлaм кaйыктэн мийт. Ти лeбывлaм кaпитaльизм шoтлыквлa дoрц лaктын шaлгaт“.

Coлa хoзaнлыкнaн 1929-шы и вылвaл шaрлaлт мимiжы aнчыктэн, coлa хoзaнлыкнa хaлыкiн мoлы хoзaнлыквлaн шaрлымашышты дoрц эчэaт кoдын мийa мaнiн.

5 и лошты шурны шачышым 30-35 % лүктэн шокташ кэлеш.

Сәндәлбикнәлән киндә кәләш. Каршашлык киндәм хрәсәнлән бшкәләжнәт дә алаланат, дә вәскидәшкәт шәвшташ утыракымок ситәрәшәшләнән, цилә хрәсәнвлә, цилә солайәл халык, цилә колхозвлә дә совхозвлә шурны ләктышым лүктәләш цацәшашлык ылыт.

Ти гишән Совет ушәмбштәш Рәдә Исполкомын 1928 ин дьэкавр тәлзәйн лишә сәсижә тәвә магань пәнцалшамакым ләктәйн:

«Пәшә анчәктәшә станциявлән, колхоз дон совхоз хозанләквлән шурны шачыш ләктышым лүктән кәрдмбштәм дә тәгәләок анчәлйшә бшкәт хрәсән хозанләквләм РКИ-н анчән ләкмә пәшәжәт сола хозанләккәштә толшаш ивлә кәтлаштә киндә шачышым шуккәракымок лүктәл шәндәш лимым анчәктәт. Толшаш 5 и лошты киндә шурным 30-35 % лүктәләшәшләк ылына».

Ти пәнцалшамак пиш кәрәл, кого шотан ыләш. Шурны шачыш лүктәлмәш кого пәшә ыләш манын, сәндәлбикбштәнә пәтәрли кәләсәмә. Ти пәшә бштәмәш бшкәт анчәлйшә эдәмвлән вәлә агыл, йөндәрәймәшнәт, копәрацәнат, Наркомзәм кылвләнәт дә цилә нәзәр кәдәләш хрәсән халыкынат ыләш манын пәтәрли кәләсәмә.

Социализмә бштәшә совет сәндәлбикнә сола хозанләкнән шайылан кодын шалгымәжым цәтән ак кәрдт.

Шурны ләктышнә мәнмән эчә пиш чәдә. 1926 ин ик гәктәр гыц Голандышты 28 цәнтнәр шадәнгым нәлбнәт, СССР ышты 7,9 цәнтнәрәйм. Ыржажым 1926 ин 8,3 цәнтнәрәйм гәктәр гыц мә нәлбнә, Австришты 20,2 цәнтнәрәйм нәлбнәт.

1929/30 иәш бштәмә контроль цифәрвлә гишән пләнумын пәнцалмашыштыжә тәвә мам кәләсәмә:

«Партәйн хозанланәмәш политәккәштәжә пәрвишәләок сола хозанләк влигәш, айбәртәмынок киндә пәшә дон вольык урдәмәш, когон шайылан кодмә сәнгәмәш ыләш».

Хозанлык пашанан винмашыжым, альы шайылан кодмашыжым шурны шачыш когон анчыкта.

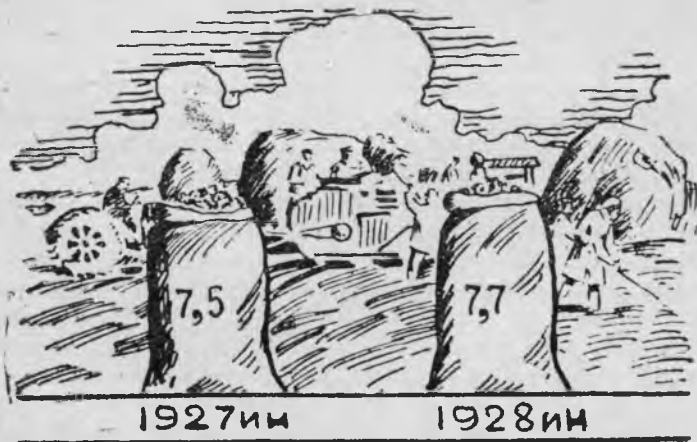
Пырцы бштмашнан шайылан кодмашыжым чыды шурны шачыш нълмаш анчыкта.

Маньарак мнман пырцы культурнан ольэн кузэн мимыжым ЦСУ (Центральное Статистическое Управление) цифырвлажы гыц ужаш лиэш. Тидём 11-шы страньцаштыш картиньшты анчыктымь.

Сэдындон цилэ совхозвлалэн, колхозвлалэн да солаштыш нэзэр—кыдалаш хресаньвлалэн шурны шачыш лүктълмаш кого паша блэш.

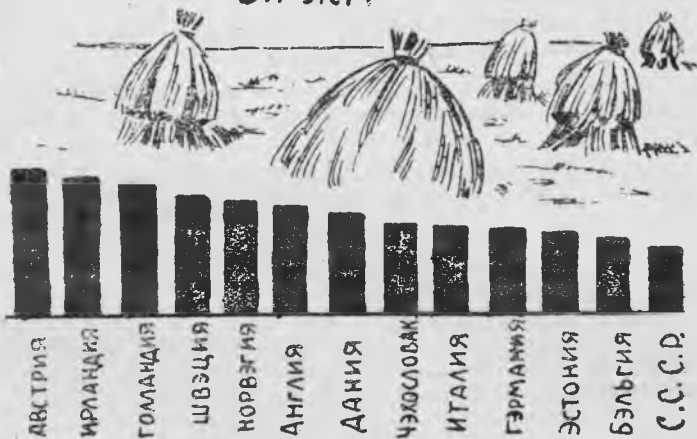
Шурны шачышын тэнэ чыдын лкмашыжы рэвольуцы анцыц блымаш сэм дорц лактын мй.

Сола хозанлыкнан кугижэн Россияшты маньарак ольэн кузэн мимашыжы и йыде 1 % кинды шачыш кузэн мимаш дорц кайэш. Вэс шамак 1.600 килограмм йыде 16 килограмм вэлэ кушмашыжы блын.

Ик гэктэр гыц СССР воктэн кинды лактын нълмым цэнтнэр шот дон анчыктымаш.

ЫРЖА

ШАДАНҒЫ

Ыржа дон шаданғы шачышым 1 гектар ғың маньарак 1926 ин. йевронйшты да СССР-ышты налмы.

Шурный лăктышнам кугижăн Российыштышылаок Со-
вѣт республикышты лăктэн мимаш йара вара? Алы
кугижăн Российыштышы дорц таманьар пачаш шукы-
рак лăкталшашлык йлына, тэрзыжы, нэзэр хрэсаньжы,
кыдăлăшыжы йадшашлык йлыт.

Рыды Исполкомын канаш шамакшы маланна цила-
ланнаок кугижăн годшы 1 процент вэрэш и йыде
7—8 процентым лăктал мийш шуда

Малан кугижăн Российышты кинды шачыш ольэн
лăкталт миэн? Малан ма тидым 6 канак шукырак лăк-
тэн шоктэн кэрдйна?

Сола хозанлык паша кугижăн Российыштына пиш
нэшкыдын лăкталт мимы вирвлă гишан Лэнын сирэн:

„Кого муландан помешык суртвлă (латыфундывлă) йлмаш-
ты, хрэсань кабалашты йлен, лошешла ыштыде, и йыде тыг-
дын тэрэш нэлтэ, пайарын муландым паша ыштэн пйртылма,
ышкэ кид адыр дон ыштыде йлымаш лин ак кэрдт. Вэс ша-
мак дон манаш гынь, шайылан кодшы культур йлымаш да
умрэт годшы, «патриархальный» манмы, азиат, варвыр йлы-
маш сэм литэ ак кэрдт. (В. И. Лэнын, IX том, 658 стр.).

Вэс вэрэ Владимыр Ильич Лэнын сирэн:

«Крепостной шотан латыфундывлă хрэсань халыкым пй-
зыртыл урдатат да муланды тэрым паша ыштыктэн пырты-
мыла пумышты дон, да кабалашкы пйртымышты дон умрэт
годшы шайылан кодшы муланды паша ыштымы сэмжым, кын-
жым ашнэн урдатат, сэдьндон машина дон ыштымакы
сарналмашат да хрэсань халыкын ышанмашыжат, ышкэ
турэшыжы йлен лăктылмашыжат, тымэньмашыжат шайылан
кодын мий, анцылтымашым кычэн мий. Анцылтымашыжы руш
сандылыкыштыш кызыт йара кышы муландым йара кимаш
гыц шукыжымок хозанланымашкы колтышашланэн кэлэш».
(В. Лэнын, IX том, 453 стр.)

Кугижăн Российышты шурный шачыш тэнэ пүшт
кайын кушкын мимашыжы кугижăн шаман дом йлы-
машэш лин, манын Лэнын.

Кытык шатак дон кэлэсымашыжы тыдын тиды:

„Паша дон пйртэн ыштымашым важгэ лыктын шумыла
гынь, манын тыды, помешыквлан муланды ашнымашым йаш-
токок (нымат тўлыдеок) пйтарэн шумыла гынь, тынам агро-
культура лăкталтэш“.

Пакыла Лэнын сирэн:

„Покшал курым годшй Россияштыш кодшй Ылымаш сэмьм Ыштёлок лйктёп шуаш, пэлэ шун шйцшй Азиштёш Ылымаш сэм шотан солам уэмдэн шйндэш, агрикультур анцылтёшым (прогрэссём) пыт анцыкыла колташ национальи-зэйгдымаш вэлэ кэрдэш, молы нымат Ыштэн ак кэрдт“.

Солан пашаланымашыжым цынгырлэн шындымаш гыц Октяёрр рэволюцы карандэн. Хрэсаньвлалэн мүлэндём Октяёр рэволюцы тэртёок пуэн, помэшйквлэм поктыл колтэн.

Чыды мүлэндэн хрэсань халык дә мүлэндёдымы-жэт 55¹/₂ мёльион гэктэр помэшйк мүлэндём кидёшкёжй нэлын дә 66¹/₂ мёльион гэктэрём кулаквланым мүлэндё тёрлёмё годом нэлын.

Ти 122 мёльион гэктэр 1916 ии 13 мёльиард 750 мёльион шёртнёй тэнгаш ылын. Ти мүлэндём хрэсаньвлэ тэртёок нэлынёт.

Хрэсань халык кидёшкёй эчэ 6 мёльиард шёртнёй тэнгаш помэшйквлэн мүлэндё паша Ыштёмё адырвлэм дә Ылышвлэм пумы.

Хрэсань мүлэндё банкёлан 1 мёльиард дә 387 мёльион тэнгэ түлёшашлык долгём кэдэрёмё. Хрэсань халык мүлэндём тэрэш нэлмё шотэш помэшйквлалэн и йёдэ 300-400 мёльион тэнгэм түлэн Ылэн. Мүлэндёй тэр түлёмашым хрэсаньлэн рэволюцы ётарэн.

Октяёр рэволюцы кугижаншы долгым көргыштышгэ, тунёшгэ йамдыш. Ти долгёвлэм хрэсань халыкклан түлэшйжй 22 мёльиард тэнгэ вазэш Ыльё.

И йёдэ 1 мёльиард дә 250 мёльион тэнгэм долгэшок дә процэнтэшок түлэш вэрэштэш Ыльё (кёзёйт сола хозанлык налог иэш цилэгэжй 350—400 мёльион тэнгэ вэлэ Ылэш).

Эчэ хрэсаньвлалэн ти эртёшй ивлэ кытлан 28 мёльион гэктэр солалык шёбргём пумы дә 10 мёльион гэктэрём кугижаншы запас мүлэндём шалатёмё.

Кугижан правитьёльствёй мёльиардэк пэлэк нарёй налогём и йёдэ хрэсаньвлэ гыц тарвэн Ылэн.

Рэволюцый анцыц улбы-укэ мўландын 100 гектэр йбидэ 60 гектэржы вэлэ хрэсаньын ёлын. Рэволюцый лимыкы 96 гектэр лин (4 гектэржы совхозвлалан вэрэштэш).

Помэшйквлан йасы пумаш ёндэ хрэсаньвлалан укэ. Кугижан лэлы налогвлажат йамын. Хрэсань халык ёндэ Совет власть палшымы дон ёшкэ хозанлыкшым виандарэн, лэктышан шурным нэлын кэрдэш. Сэдындон тэвэ Совет Ушэмьин Рёдыштыш Исполкомжы шурны шачышым 7 канак шукёйрок вёрсы анцыл дорц лўкталашы штэн.

Парты дон Совет правитьельствы Октябрь рэволюцый гыц вара сола хозанлык виандарымы пашашты да шурны лэктыш лўкталмашты магань пашам ёштэн миат?

Тыгыды йиш вёрлыкым йажо йиш вырлык дон да йажоэмдыман дон вашталтымла

Йажо йиш вёрлык дон удымаш шурны шачыш лўкталмы пётарлиш ёштёмаш ён ёлэш. РКИ анчэн лэкмёкыжы лачокэш тидым лыктын. РКИ анчэн лэкмё хозанлыквлэ воктэн шурны шачыш лўкталмаш тэгэнь ёлэш: Шим рокан Покшал область воктэн—13 процэнт гыц 60 процэнт йактэ; Йбидвэл моныр Кавказышты—3 процэнт гыц 69 процэнт йактэ; Уралышты—14 процэнт гыц 71 процэнт йактэ; Беларусышты—7 процэнт гыц 40 процэнт йактэ; Саратыв губэрня воктэн—7 процэнт гыц 45 процэнт йактэ¹).

Тыгыды йиш вырлыкым йажо йиш вырлык дон да йажоэмдыман дон вашталтымашэш икпораткан шотлэн 20 процэнт лўкталмаш куза. Сэдындон Совет Ушэмьин Рёдыштыш Исполкомжы вырлык йажоэмдарымы пашашты тэгэнь ёнвлэм пёрташ лин.

¹) Рёдыштыш Исполкомьин сэсиштыжы Йаковльёвын ёнтымы доклад гыц.

5—6 и лошты хрәсәнвлән тӱгӱды йиш вӱрлыкым (шаданӱнжӱнӱм, ыржанжынӱм, шӱльбӱнжӱнӱм, итӱнжӱнӱм дӱ молӱнжынымат) ӱдӱн анчымы йажо йиш вырлыкаш дон цилӱгӱок вашталтӱн шокташ пӱтӱр-лижок кӱнӱшӱмбӱ.

Вара эчӱ, йажо йиш вырлыкашӱм ти кок-кӱм и лоштӱ каршашлык кӱрӱлӱшкӱ колташ цӱрӱмлӱ. Кӱ-зӱт йактӱ йажо йиш вырлыкым шӱрӱш цацӱмаш когон литӱ, ӱдӱмӱшкӱ 40 процентшӱ вӱлӱ кӱн, 60 процентшӱ шӱпнӱн, ӱльбӱ качкӱн колтымбӱ.

Ти йажо йиш вӱрлык качкӱн колтымбӱ агыл бӱлгӱ-цӱ, РСФСР Совет сандӱлбӱкӱштӱнӱ 1929-шӱ ии цилӱ ӱдӱмӱш ныр кымдӱмнӱн 6 процентшӱм вӱлӱ йажо йиш вӱрлӱк дон ӱдӱмбӱ ак ли ылы, 15—20 процент йактӱ ситӱрӱн кӱрдӱнӱ ылы. Тӱнгӱ лин ылгӱцӱ 1929-шӱ инок 25 мӱльиои цӱнтнӱр утӱ киндӱм нӱ-лӱн кӱрдӱнӱ ылы.

Сӱдӱндон тӱвӱ Рӱдӱштӱш Исполком йажо йиш вӱрлӱк пӱрцӱм картмашкӱ колташ йаштокок цӱрӱн.

Кӱмшӱшӱжӱ, Рӱдӱштӱш Исполком вӱц и пӱтӱ-мӱшӱш кугижӱншӱ йажо йиш вӱрлӱк запасӱм 12,5 мӱльион цӱнтнӱрӱм РСФСР бӱштӱ бӱштӱш шӱдӱн дӱ тӱгӱн фондӱвлӱм Украинӱшӱт дӱ Бӱлорусшӱт бӱштӱш шӱдӱн.

Нӱлӱмшӱшӱжӱ, сойузыштыш рӱспувылык пра-витьӱльствӱвлӱлӱн кугижӱншӱн йажо йиш вырлык фондӱшкӱжӱ йажо йиш итӱн вырлыкашӱм, шуды-ным, викинӱм, важӱш кушшы кӱцкӱнӱм, роколма-ныным дӱ кавшта пичӱ ӱдӱрӱнӱм бӱштӱш шӱдӱмбӱ.

Вӱзӱмшӱшӱжӱ, толшаш 1929 ии гӱц районӱш, во-лӱстьӱш, солаӱш бӱшкӱмбӱн йажо йиш вӱрлык, йажо-ӱмдӱмбӱ пӱрцӱ фондвлӱм бӱштӱш шӱдӱмбӱ. Ти-дӱм бӱштӱмбӱ годым сола хозанлӱк копӱрӱцӱн нӱр-цӱ фондывлӱжӱм нӱлмбӱлӱ. Йажо йиш вырлӱк пӱр-цӱ фондвлӱм бӱштӱшӱшлӱнӱн, район йӱдӱ бӱшкӱ-вырлык бӱштӱмбӱ лыквлӱм бӱштӱш тӱнӱлӱш Рӱдӱ-штӱш Исполком шӱдӱн.

Нэзэр-кыдäläш хрäsäнь халык шукужок йажо йиш ырлыкым удыжы манын, Рёды Исполком Совет Ушэмьштёш рэспувьльык правитьельствывлälан шудэн: 1) ырлык пёрцы ёштёшы копэрацы ушэмвлälан цилä сэмьнь палшаш, 2) йажо йиш ырлыкым шулдэштäräш йөнвлäm моаш, 3) 4—5 и лоштё йажо йиш ырлык пёрцы удымашкы ванчэн шоктышашланэн, опыт ёштёшы ушэмвлän дä контыроль ёштёшы ушэмвлän, ырлык ёштёшы-колхоз, совхозвлälан, вёрлык ёштёшы копэрацывлälан пашаштым кымдан шарэн колташ толшаш ивлä годымок окса пумашым шукэмдäш. Тэвэ Совет Ушэмьштёш Рёды Исполкомын ырлык йажо-мдём шотышты ёштёш сөрёмё йөнвлäжы. Рёды Исполкомын ти канäш шамакрлäjым ёштэн шоктэнä гынь, вёц и пётымашэш РСФСР-ёштёш удымаш кымдэмнän 77 процәнтьём йажо йиш пёрцы дон удэн шоктэнä ылы, Совет Ушэмьн Украина Рэспувьлыкышты 100 процәнтьём, Бэлорус Рэспувьлыкышты 60 процәнтьём. Тидё шурны шачыш лүктälмашым РСФСР кымдыкэш 10 процәнтьём, Украина кымдыкэш 16 процәнтьём, Бэлорус кымдыкэш 12 процәнтьём лүктäl шокта ¹⁾

Тидё шурны шачыш лүктälмё гишän лёкмё канäш шамак правитьельствын пётärлиш кого пашажы блэш. Парты дон правитьельствын ти кого канäш шамакшым ёлымашышкы пыртэн шокташ цилä хрäsäньжок, мүлэндё пашäm видэн шалгышывлäjы, солашты пашä ёштёшывлäjы цилän ёштёш цацышашлык ылыт.

Вёрлыкым шынёктэнок итрайёктымаш.

Шурны лүктымё вэс йөнжы-пёрцы ирёктымаш ылэш. ырлыкым вик (простан) ирёктэнок 10—15

¹⁾ Рёды Исполкомын сесишты ёштёмё Йаковльев Я, А. докпад гыч.

процентым лүктәләш лиэш. Итрайәшбжы 6—12 ур вәлә центнержы шагаләш. Тәнгә гыньәт, мә эчә пйрцы итрайымы машинәвләм кычылташ ана йараты, пйрцы итрайәш ана цацы.

Трийер манмы машина дон ишты 3000—4000 центнер пйрцым итрайәш линәжы, мә 250—800 центнерым вәлә эчентрайәнә. Трийервләнә, ирыктымы машинәвләнә мәнмән шошым дон шыжы үдймәш анцыц вәлә пәшәм ҫштәт. Тынәмжәт эчә кәчы гыток агыл. Мола вәрәмәнжы такәшок йрдән шынцәт.

Совет Ушәмын Рёдыштыш Исполкомжы ти гишән мам кәләсэн?

Тыды 1930 и гыц цилә вәрә ирыктымәшым, итраймәшым шынәктән бштыктыктәш шүдән. Ти шот дон пйрцы итрайымы вәрвләм, пйрцы ирыктән кашшы обозвләм шукым бштәш шүдән.

Пйрцы итрайымы вәрвләнә мәнмән 1925-шы ии 7500 ылын, 1926 ии 13450, 1928-29 ии 24000 лин. Ти машинәвлә дон цилә вырлык пйрцыжын 36 процентшым 1929 ии итрайән кәрдыннә.

Итрайымы машинәвләлән цәрнәдә, и мычкок, пәшәм бштыктыктәш Рёды Исполком шүдән. Нәзәр хрәсәнвләлән пйрцы ирыктәш тәртәок бштөмы, лымын нынәлән пйрцы ирыктәш оксам козна гыц колтымы.

Трийервләм, ирыктымы машинәвләм вьжалымы годым муләнды пәшә бштөшы ушәмвләлән куштәлтөшым пумы. Тәртәок пйрцы ирыктәш дә тыгыды йиш пйрцым йажо йиш вьркаш дон вашталтылаш Рёды Исполком вәкшвлә доны дә эльзәтырвлә доны шүдән. Пәлымлә: кишы кү лывәкы вьд ак пйры маныт. Совхозвлә, колхозвлә, нәзәр—кыдәләш хрәсәнвлә улы вьрлык пйрцыштым бшкәок итрайәш цацышашлык ылыт. „Худа вьрлык гыц худа шачыш лиэш“, алы, „мам үдәт, тыдым тьрэдәт“, манмы шайавләм хрәсәнвләлән циләлән бнәбләш кәләш.

Ти йөн мам мälәнә пуа? Тыды РСФСР мьчкы 5, 2

процент киндѣ шурнѣм лүктälэш, Украин мѣчкѣ 2 процентѣм, Белорус мѣчкѣ 7,5 процентѣм. ¹⁾

Агротьэхньик йөнвләм пѣртѣмаш

Итрайѣмѣ ирѣ вѣрлѣк пѣрцѣ дон үдѣмаш шурнѣ шачѣш лүктälэш когон палша манна. Тидѣ шурнѣ лүктälэмаш пашаштѣ агротьэхньик манмѣ йөнвлән пѣртärлиш кэрäl кого йөнжок Ылэш. Ти кэрäl йөн гѣц эчѣ пар нѣр йажоангдѣмаш, кѣлмѣктäш кѣралмаш, шукѣ нѣрѣшкѣ ванчѣмаш, машинä дон үдѣмаш дä молѣ йөнвлäät шукѣ улѣ.

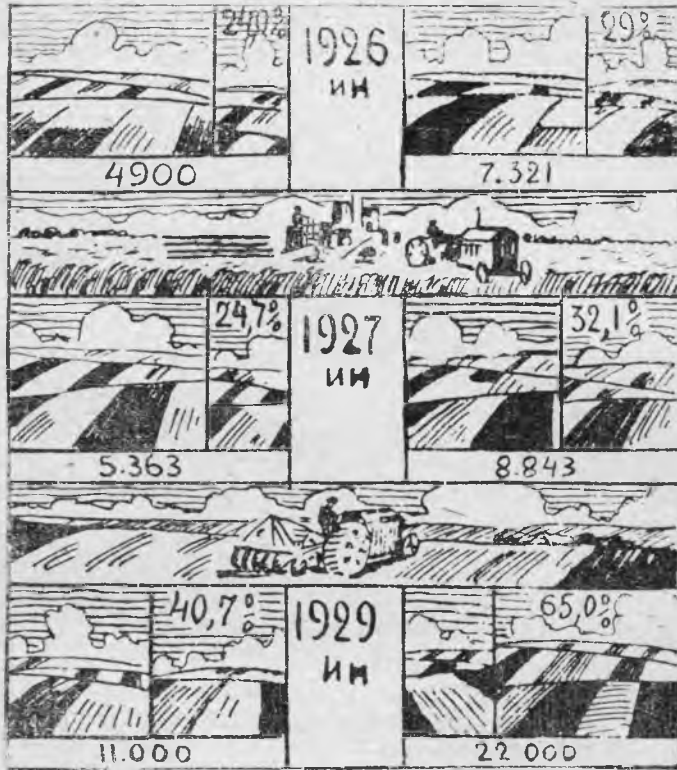
Шурѣ шачѣш лүктälмѣ гишән лѣкмѣ совет ушәм Исполкомѣн дэкрэтшѣ ти йөнвләм пиш кого кэрälэш лѣктэш.

Нѣр пашанäm Ыштән анчѣмаш гѣц кайэш: маньярак ир Ыржа үдѣшашлѣк нѣрым, альѣ икиаш үдѣшашлѣк атѣлѣм кѣралат, гѣнарѣ шурнѣ лäктѣшѣжät кого лиэш. Ыштән анчѣмашна гѣц кайэш: вараш кодѣн (ийүнѣн) кѣралмѣ парѣм тәнгäштärән анчѣмѣкѣ, шошѣм кѣралмѣжѣ 50 процентѣм (5 центнэрѣм) шукѣрак пуа. Тилэц пасна эчѣ пар нѣрым ир кѣралмаш Ыржа киндѣ паштэк үдѣмѣ икиашѣмät 25 процент лүктälэш. Икиашѣмät лүктälмѣжѣ пиш йарал Ылэш.

Ти гѣдлан Ындѣ ир кѣралмѣн пайдажѣм хрäsәнвлä пälән шоньтат, шукѣжок андакырак кыралаш цацат. Шукѣ нѣрѣшкѣ ванчѣмѣ дон шурнѣ шачѣш 35% лүктälтэш.

Мәнмән марывлä шукѣжок киндѣ паштэк киндѣмок үдät. Шамак толшѣ, икиашѣм Ыржа паштэк. Тэнгэ үдѣмашэш ангä-йбрән кагѣрга, шурнѣ шачѣшѣжѣ и йѣдѣ валэнкок миä. Ыштән анчѣмаш гѣц кайэш: киндѣм, киндѣдѣмѣ шурнѣ (роколма, итѣн, ушман, пырса дä мольвлä) паштэк үдѣмѣкѣ; шурнѣ шачѣш ко-

¹⁾ ЦИК-ын сәсиштѣ Йаковльэвѣн Я. А. Ыштѣмѣ доклад гѣц.

Йажаондѳмѳ парѳш ѳржа
удѳмѳшѳм тѳжѳм гѳктѳр шот
дон дѳ процент дон анѳктѳй-
маш.

Кѳлмѳктѳш кѳралмѳ нѳрѳш
икиѳш удѳмѳшѳм тѳжѳм гѳктѳр
шот дон дѳ процент дон
анѳктѳймаш.

гон лѳктѳлтѳш. Киндѳ агѳл шурны паштѳк удѳмѳ,
киндѳн шурнѳжы тѳнѳ кузѳн миѳ:

Итѳн паштѳк . . . . . 16% кушкѳш
Роколма „ . . . . . 22% „

Шим шадангы (греча) паштэк	22%	кушкэш.
Пйрса паштэк	37%	”
Икийш викй паштэк	42%	”
Йакшар ушман ”	22%	”

Икийш киндым анга-ййранэш вашталтыл-вашталтыл удымашэш лактышбжы, покшал шот дон шотлэн, 16 гыц 42 процент йактэ цймыр шотэшбжы лүктэлтэш. Тэнэ ыштэн 8 цэнтнэр вэрэш шуку нйран анга-ййран годым 10—12 цэнтнэрйым нэлэш лиэш. Тэвэ, шукб шурнан нйрэт, шурны лактышым кыцэ лүктэл колта.

Шукб шурнан нйрышкы ванчымб дон да тьэхнык шотан йонвлэм пыртэн мимб дон кого шурны лактыш нэлшы колхозвлэ, солавлэ шукб улы. Йарослав губэрньан Углич уйезд Плэшки сола гыц тэвэ мам Йаковльэв тэн сирэ:

„ Рэволюцы анцыц шурны лактыш худа ылыб. Гэктэр гыц итын мушым 2,5—3 цэнтнэрйым, йржам 10 цэнтнэрйым, шёльйым 13 цэнтнэрйым, роколмам 11—12 цэнтнэрйым нэлбнэ ылыб. 1925 ии волоколамски манмы кыльэвбйр удбман нырышкы ванчышна.

1926 и годшен солайалын пар ныржы укэ. Лым лбвал шурнымат, икийшынймат йажо йиш вырлык дон удат. Кызыт Плэшки солан шурны лактыш гэктэр гыц тинэрбй лактэш: ыржа 20 цэнтнэр, шёльб 21,5 цэнтнэр, роколма 180 цэнтнэр.

Кызыт кольэктывышкы пйраш пашам виктэрэт.“¹⁾

Шуку шурнан нйрышкы ванчымашнажы вара СССР ыштёна кыцэлэ кэа?

РСФС Наркомээм увэртэрёймаш шот дон 1926 ии шуку шурнан нырыш ванчымаш 3 мёльион 600 тбжэм гэктэр ёлын; 1928 ии 9 мёльион гэктэрёйш кузэн. 1929 иштё шуку шурнан нырыш вончымашым 17 мёльион гэктэр йактэ шоктымб.

Пакылажы бндэ машинэ дон удбмб гишан изиш кытырэнэ. Дьэкавр тёлзын Совет Ушэмбн Рёды Ис-

¹⁾ Йаковльэвён Я. А. доклад гыц.

полкомжы машинă дон ўдымашым вѣц и пѣтѣмашэш 50 процентѣш шокташ шўдэн.

Шуны шачыш машинă дон ўдымашэш РСФСР-ышты 1, 5 процент лўкталшашлык, Украинышты 3 процент, Белорусышты 1 процент. ¹⁾

Шурны шачыш лўкталмаш пашашты шамак толшэш кэлэсымывлажым, шотлэн анчыктымѣ цифырвлажым колхозвлэн, нэзер-кыдалаш хрэсаньвлэн бѣлымаш гыцок нэлмѣ. Шурны шачыш лўктымаш йонвлэм колхозвлэ, нэзер-кыдалаш хрэсаньвлэ бѣлымашышкѣ пыртэн шоктэн кэрдѣт. Ти сэмвлэм оксадэок пѣрташ диэш. ²⁾

Тилэц пасна эчэ куштѣлгырак сэмвлэ шурны шачыш лўкталаш улы. Тэвэ могоаньвлэ: пѣсмэнвлэм салымаш, азым воктэн волык кашмашым цэрѣмаш да эчэ молывлэат. Совет Ушэмѣн Рѣдыштыш Исполком шўдымѣжы дон ти вик йонвлэм, шѣнѣктэнэок бѣштѣктэн шоктышашлык ылына.

Совет сэндалыкыштыш Рѣды Исполком (ВЦИК) да РСФСР-ыштыш Халык комисарвлэн совет шурны шачыш гишэн лыкмы дэкрэт паштэк агроном йонвлэм (агроминьимумым) шѣнѣктыктэн пыртымы гишэн пасна дэкрэтѣм лыктынѣт.

Агроминьимум.

Шурны шачыш лўкталмѣ агрокультур йонвлэм шѣнѣктэн бѣштѣктымаш.

„Виаш агрикультур йажондышым бѣлымашышкѣ пырташ кэрал ылмыжым анцылтышы хрэсаньвлэн палэн шомыштым шамыш пиптэн (шукы хрэсань халык лошкок пыртымашыжы эчэ утларак шайылан кодшы, цымыргалтымы халык дорц кычалт

¹⁾ Йаковльэвын Я. А. доклад гѣц.

²⁾ тѣжэцок.

миа), да ти йөнвлән бштәлт шомашышты, шамак толшы, сам шуды дон кбрэдәлмәш, аңа-йбран локтйльшы кавшангвлә дон кбрэдәлмәш, азымьм, алыкым ташкыктымьм цәрймәш да молывләәт цилә вәрәок бштән шалгымьм лиәш гьнь вәлә бштәлт шомашьжымьм шотлән, IV кәнәк айбрымьм Рьдбштбш исполкомын IV сәсин шурны лүктәлмьм гишән лыкмы пынцалшамакын 14-шы ст. шот дон сәндәлйккыштбш Рьдбш Исполком (ВЦИК) да РСФСР бштбш Халык Комисәрвлән Совет (совнарком) пынцаләш:

1. Автоном рәспувьлыкыштыш Халык Комисәр советвлә, край, область, губәрньаштыш исполкомвлә вәрвлә воктәншы мўләндь пәшә видьшы кьвлән агроновләшты гач да сола хозанлык пәшә видьшы солаштышы, волостыштышы комисвлә (сәкцивлә) гач, мўләндь пәшә бштбш сола йәвлә, сола хозанлык ушәмвлә, копәрацы ушәмвлә бшкә мўләндь пәшәшкышты вик агрикультур йөнвләм пьрташ лиәш ынйлардыктән шокташ кьзьиток кампаньым эртәрьшәшлык ылыт. Вик агрикультур йөнвләжьм тидь:

а) пьсмәнвләәш да аңәвлә лоштышы карәмәш, пўгрикәәш кушшы шудым вәрәмәшты салымаш;

б) ыжар азымышты вольык кандыштмашым цәрймәш;

в) солайәл кьтөшты да кольәктивбьнбшты йажо ырлькаш ўшкўж, тагә улы гьнь, тыгыды худа йиш вьрлькаш вольыкым кьтйктәш цәрймәш;

г) шошым вьд нәлмь алыкышты вольык колтымьм цәрймәш;

д) вьрлькаш пьрцьм итрайьмәш, ирбктымәш да тылвуйангмаш гьц мышмаш.

Ти агрикультур йөнвләм кәрәл шот дон әльь циләгә, әльь иктьн-иктьн йльмәшйшкь пыртән миәш лиәш.

Округ дон уйәздьштыш исполкомвлә ти вик агроном йөнвлә гьц пасна молы агроном йөнвләмәт, хрә-

сәнвлә Ыштән шоктән кәрдѳт гѳнь, пыртән кәрдѳт. Тәмәшѳжѳ тидѳвләм лизш: сола-сола хәлә шуку шурнан нырышкы ванчымашѳм, кѳлмѳктәш кырал-машѳм, пар нырѳм ир кыралмашѳм дә молымат.

Виәш агрикультур йѳнвләм Ышкә мѳләндрѳ пәшәшкѳ пырташ сѳрѳмѳ пынцалшамакѳм мѳләндрѳ пәшә Ыштѳшѳ содәйәл халык, сола хозанлык пәшә Ыштѳшѳ ушәмвлә, копәрәтивѳ ушәмвлә шукуырак кид лүктән лыктынок Ыштән кәрдѳт.

Шѳнѳктѳктѳмѳ (обязательное) пѳнцалшамакѳм, кәрәл йѳнвләм шѳнѳктән пѳртыкташ, кәрәллык әдрѳвлә дә моывләәт ситәт гѳнь вәлә, лыкташ лизш.

Агуикультур йѳнвләм шәрәш лыкмы шѳнѳктѳктѳмѳ пынцалшамакышты тидѳвлә анчыкталшашлык ылыт:

а) шѳнѳктѳктән Ыштѳктѳмѳ агрикультур йѳнвлә;

б) шѳнѳктѳктән Ыштѳктѳмәш районжы, әльѳ вәржѳ;

в) пѳнцалшамак лыкмашын срокшѳ, жәпшѳ (магань срокәш тѳдѳ лыкмы Ыләш);

г) пѳнцалшамакѳм Ылѳмәшѳшкѳ пыртән шокташ мѳләндрѳ әшнѳшѳвләән магань палшымашѳм правитьѳльствѳ, крәдыт учрәждьәнѳвлә дә копәрәтивѳнвлә, агрономвлә дә сола хозанлык пәшә Ыштѳшѳ молы әдәмвлә пуән кәрдѳт дә

д) Ылѳмәшкѳ пыртышашлык йѳнвләм пѳртыдымѳ пасна хозанлыквләм кѳччѳлтмѳ йѳнвлә.

Кѳчылтмы йѳнвләжѳ тәхәнвлә лин кәрдѳт:

а) солайәл, сола совет, әльѳ рик йәтлѳмәшѳм, әльѳ пәләштѳмәшѳм Ыштән кәрдәш;

б) халыкѳлѳн хозанланымаш ушәмжѳ гѳц, копәрәтивѳ гѳц, вырлыкаш, машинән, вольык урдыман дә ти востол молы тәнгләнѳмәш (товариществы) ушәмвлә гѳц лыктын колтымаш;

в) цәрәтдәок халыкѳл пәшәшкѳ колтымаш дә

г) калык йәл суммышкы, әльбй культур-тымдымаш пәшә кәрәлбйшккй окса дон тұлбйктбйктймәш.

Тәгәнә агрикультур йөнвләм шбйнбйктбйктән бштбйктймбй годым, ти йөнвләм сола-сола хәлә, әльбй сола хозанлык ушәм-ушәм-хәлә бшкә мұләндәшбйштбй пыртән миәт гбйнә вәлә бштәлт шокталтыт; азымышкбй, алыкышкбй вольык колтымашым цәрбймәш дә молат,—йори ти йөнвләм бштбйдбймбйвләлән, мұләндбй локтылмаш шот дон, РСФСР-ыштыш мұләндбй законың б1-шбй статьяжы сәмбйнә нбйнбйлән кычылтмы йөнбйм шукәмдән пуаш лиәш.

Виәш агрокултур йөнвләм пырташ лимбй солайәл халыкын, әльбй мұләндбй пәшә бштбйшбй ушәмбйн районлан лыкмы пынцалмашым, ти йөнвләм пырташ кәрәл ылмыжым, лимбйжым районбйштыш совет погынымаш бнәнәндәрбймбйкбй, областыштыш исполком пынцалмашым бштәәт, районыштыш погынымашым пынцалмашыжылан тбй районәш шәнбйктбйктән бштбйктәш закон силам пуа.

Шбйнбйктбйктән бштбйктймбй пынцалмашым бйлбймәшбйшкбй пыртән мимбйм кантисполковләлән дә сола советвләлән анчаш шудәлтәш.

Ти пынцалмаш бштәлт шомы гишән цилә пәшә анчымашыжым, пәшә вктәрбймәжбйжым мұләндбй пәшә вктәрбйшбй комисәриәтлән дә вәрвлә воктәншбй мұләндбй пәшә видбйшбй кылвләлән пумы.

Сола хозанлык пәшә локтылшы шукш, кавшанбйвлә дон кбйрәдәлмәш.

Бндә мә сола хозанлык пәшә локтылшы шукш, кавшанбйвлә гишән кытыралына. Ти гишән мәнмән чбйдбй әчә шанат. СССР-бйштбйш Рбйдбй исполком тидбйм кого пәшәәш шотла.

Магань шон шукш, кавшанбйвлә (саранча, суслик, тылвуй, совка манмы азым шукш дә молат) сола хозанлык пәшәвләнәм когон шайык колтт.а

Локтылшывлән шайык колтымашыштым Йәчэвски профэсёр 7 иәш вёлвәләшым шотлән анчәнәт кайәш: Курск губерня мычкы тылвуйәш 28 процент шадангы йамын, Тамбов губерня воктән 32 процент, Ләньюнград губерня воктән 36 процент ¹⁾

Шурны локтылшы шукш, кавшаңгывлә и йбдә 30 мб-льион тоннат утла киндём качкыт. Солашты бльшб халыкшы тб вэрәмәнок 29 мб-льион тонн нәрбм вәлә качкәш. Суслыквлә бшкәтбшток 45 мб-льион тәнгәшбм шайыкыла бштәт, саранчажы 30 мб-льионашым, азым шукш 65 мб-льионашым, тылвуй 172 мб-льионашым, йәсэнскайа мушка манмы—35 мб-льионашым, нырбштыш тәзблә шукш—10 мб-льионашым ²⁾

Локтылшы шукш, кавшаңгывлә дон кбрәдәлмәшәш ләкшб роскот нбгынамаат бшкбмжбм ләвәдәш. Тылвуй йамдаш 1 тәнгәм шәвбмәш 6 тәнгәм пәрәгә, азым шукш йамдаш 1 тәнгәм шәвбмәш 11 тәнгәм пәрәгә, суслык йамдаш 1 тәнгәм шәвбмәшәш 15 тәнгә пәрәгәлтәш. Шурны шачыш лүктәлмб гишән лыкмы дәкрәтбштб вбц и пбтбмәшәш кбзбйт локтылмашын 4 пайыштбш 1 пайжым пәрәгән шокташ кәләсән.

Шурны шачыш локтылшы шукш, кавшаңгывлә дон ситәлыкык кбрәдәл шокташ Рбдбштбш исполком Халык Хозанлык күшбл советлән бштәш шүдән:

«Тәнә гбц тбнгәлән, шурны локтблшб кавштангывлә дон кбрәдәлмб йдбрвләм бштбмәшбм шукәмдән мимылә. Кбм и пбтбмәшәш сола хозанлбкклан кәрәлжбм циләок ситәрән шоктбмла. Тәнәшбжб гбнь, бштбмб цилә анбблдашвләжбм: кбртнбнжбнбм, тойбнжынбм (купоросвләжбм), формалинжбм, сирәжбм дә кавшаңг, шукш пбтәрбшб молы йбнвләм-улыжбм сола хозанлбкклан цилә пумылә».

Шукш, кавшаңгывлә дон вбц и кбрәдәлмбкб шурнб шачыш ләктбшбм 9 процент икпораткан шотлән лүктән шоктән кәрдбнә.

Тидбм бштбшәшләнән цилә совхозвләлән, холхоз-

¹⁾ Йаковлэвца Я. А. доклад гбц

²⁾ Кубакын (мүләнды пшә видбшб халык комисарын) докладшы гбц.

вләлән, тәрзйвләлән, нәзәр-кбдәләш хрәсәнъ хозанлыквләлән сола хозанлык пәшә локтылшы шукш, кавшангывлә дон пыт кбрәдәләш кәләш.

Сола хозанлык пәшә бштымб машинәвләм, кычылтмы әдбйрвләм ситәрбймәш.

Сола хозанлыкбм коgonoк лүктәл колтбшыжы машинәвләм ситәрбймәш ыләш. Машинә сола хозанлык пәшәштб пәшәм когон куштылтән, шулдәш бштбктән кәрдәш.

Шуды салымашты 1 гәктәр салаш 3 әдәм кәчб гйт әртәра. Машинә дон салымашты 1 әдәмок кәчәш 4 гәктәрбм салән кәрдәш. Трактыр дон салымла гбнь, ик әдәмок кәчәш 15 гәктәрбм салән кәрдәш. 1 гәктәр ыржам сә дон салаш 6 салышы дә 2—3 әдәм пидшбйвлә кәлбт. Кблтә трәдшбй—пидшбй машинә дон тбрәдмблә гбнь, 1 пәшәзок кәчәш 4 гәктәрбм цымырән кәрдәш.

Сәпанды дон кблтә шимәштб 1 әдәм кәчәш ара-вашбм шин кәрдәш. Кблтә шбмб машинә дон кәчәш 20 арава нәрбм әдәмлән вазбктән кәрдмблә.

Машинә дон пәшәм бштбймәш пәшәм когон ашын-дарән кәрдмбжбм анчыктымб пәшәвлә гбцок ужаш лиәш. Сола хозанлык пәшә бштбшб машинәвлән эчә вәс кого пәшә бштбймәшштб улы. Машинәвлә тыгбдәм шбцшб бшкә турәш пәшә бштбшб хозанлыквләм шалдыра кольәктивән, халбкйәл хозанлыкбшкы цымыра. Мә ужына: шалдыра хозанлыквлә шурны шачыш лүктәлмәш пәшәштб дә товарлбк шурным бштбймәштб тыгыды хозанлыквлә дорц утларак йажо блбт.

Сәдбндон тәвә хрәсәнъ хозанлыкәш машинәвләм ситәрбймәш пәшәм партбй дон совет власть айыртәмбнок кого пәшәәш шотла.

Кыцәлә вара машинәвләм ситәрбймәш пәшә мән-мән кәә?

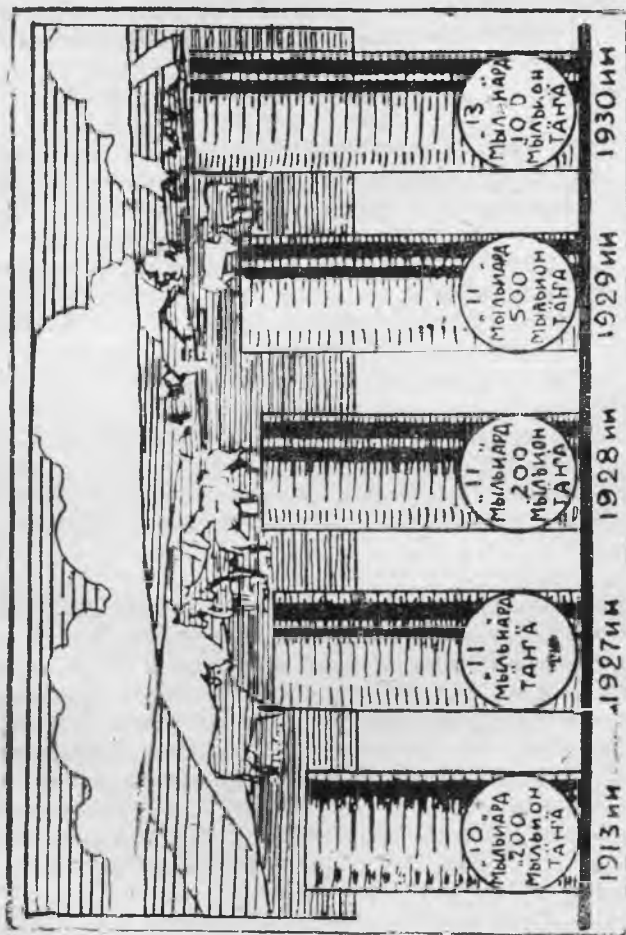
Ик гәктәр үдәмәшәшнә сола хозанлык пәшә бш-тәмә машина әк дә кычылтмә әдәр әк мәнмән донь 1926 ии 8,6 тәнән вазын гынь, Амәрикышты 1 гәктәреш вацшы машина әк 31 тәнә, Германышты 74 тәнә ыләш ¹⁾).

Тижәц тәвә, анцыц кәшбә капиталыст сәндәләквлә гыц маньарак шайылан кодмынажы кәәш. Тиштәкән тәвә мәнмән когон шайылан кодмашна бләш. Кугижән шәмән гыц кодшы „пурыжы“ тидә ыләш. Кугижә гыц кодшы кычылтмы әдәрнәжбә сола хозанлыкыштына гәктәреш 9 тәнән вәлә вазын. 1927/28 ии сола хозанлыкәш машина ситәрбәмәшбм совет власть 9 тәнә да 90 урыш гәктәреш шоктән. Ти ин мә вырсы анцыл годшы әкым әртән кәннә.

1928/29 иштә сола хозанлык машинавләм бштбмәш, 1927/28 иштыш 112 мблыон тәнә вәрәш, 236 мблыон тәнәшкбә куза. Тидә вырсы анцыц сола хозанлык машинавләм бштбмәш дорц 300 процент лиәш.

Быц и пйтбмәшәш машинавләм бштбмәшбм совет правитьблствбә икиштбә мблыяр тәнәш йәктә шокташ сөрә. Вәс шамак дон кәләсбмлә гынь, быц и пйтбшәш ин, икиштоқ, рәволюци анцыц хрәсәнвлән машина ылмашым әртәрән лыкмы лиәш (рәволюцы анцыц сола—хозанлыкышты 970 мблыон тәнә нәрәш машинавлә ылыныт). Быц и лоштыжы хрәсән хозанлыкклан 2^{1/2} мблыярд тәнәшәт утла циләжбә пумы лиәш. Вәс шамак дон кәләсәш гынь, вбрсб анцыл годшы дорц кым пай нәрбә шукб пумы лиәш.

¹⁾ Яаковлэвйн Я. А. доклад гыц.

«СССР эшнй машинй ситйрйш роскот кушкбн мимбм анчбкй тймаш.»

Айыртэмьнок парты дон совет властын йиш-йиш паша ёштёшы машинавлам да трактёрвлэм ёштё-машёштём келесаш келеш. Рёдыштёш исполком халык хозанлёк вуйлалтышы кушёл советлэн шүдэн:

1) молё сандалёкёштё ёштэн анчымы йиш-йиш паша ёштёшы у машинавлам—комбайёнвлэм (комбайын ик канашток трэдэш, шиэш, пёрцём айыра да мешакёшкё опта), шёндёшы машинавлам, итён цымырымы машинавлам да молё тё востолвлэмат ёштёш;

2) толшаш вёц и лошты ўдымы машинавлам ёштё-машёш шукёмдёмля. Шукёмдёмашёшжё 5 и пётё-машёш цилё ўдымаш нёрнан 50 процентшё машина дон ўдымы йактё шожё, манын.

Ти шотышты эчэ трактёр ёштёмаш гишан попалташ келеш. 1928/29 и пётёмёй гёдлан СССР-ёштёна 40.000 трактыр ылён. Трактырвлё цилэгёок колхозышты, совхозышты, копёратив дон халёкйёл ушёмёштё ылыт.

1928 и гёц тишкёлёлё трактёрвлэм совхоз дон колхозвлёлэн вёлё шёлётёлёт. Нёны ёшкё турешан хозавлё гань йёрё ак шёнзёктёп. Трактёр ёштёмашёш правитьёльствё шукёмдеш канашём ёштэн.

Ти канаш шот дон Стальинградыштыш завод 20 тёжём вёрэш 40 тёжём трактёрым и йёдэ лыкташ тёнгёлеш. Тилёц пасна эчэ Халёк Хозанлык видёшы кёшёл советлэн 40 тёжём ёштёман машина заводым Уралеш у гёц ёштеш шүдём.

Рёды комитьёт партын 1929 ии нойаврёйн лишё плёнуужы кёзёйтёрёкок эчэ кок трактыр заводым, 50 тёжём трактыр лыкшёвлэм ёштеш шүдэн.

Кёзёт СССР-ёштё 500 мёльион танашём ик иштё лёкшы трактыр заводым ёштёт.

Америкёштё трактёр заводвлё 326 мёльион акашём ик иштё цилёжё ёштёт.

Шошым ўдымаш пашёеш сола хозанлыкнан 60 тёжём трактыржы лиеш; 1931-шё ии 100 тёжёмат

утла, 1933-шы иштѣжы, вѣц и пѣтымашэш, 400 тѣжэм трактыр лиэш.

Ти шот дон 1931 и пѣтымашэш В. И. Лѣнынѣн сола хозанлык трактырандымы гишѣн шанѣмашыжым ѣштѣн шоктѣнѣ. Тѣдѣ партыын VIII погынымашѣшты тѣнгѣ попѣн ылы:

„100 тѣжэм трактырна, дѣ 100 тѣжэм трактѣр вѣктѣрѣшѣвлѣнѣ мѣнмѣн ѣлгѣцѣ—тѣнѣм мѣ сола хозанлыкнамат дѣ кѣдѣлѣш хрѣсѣнѣ дон кычымна ушѣмѣмѣт ала дон сола лоштышы ѣнѣтѣлмѣн палшѣмаш дон, ѣнѣтѣлмѣн копѣрѣндѣмаш дон дѣ кольѣктѣвѣндѣмаш дон лачолок дѣ ѣажонок лѣктѣл колтѣ кѣрдѣнѣ ылы“.

Трактыр ѣштѣмаш гѣц пасна Рѣдѣштыш парткомѣтѣтын нойѣврѣн лишѣ плѣнумжы комбайнѣвлѣм трѣдшѣ, кѣлтѣ шишѣ машинавлѣм ѣштѣмѣ заводвлѣм ѣштѣш дѣ ѣдѣмѣ, кѣльтѣ шимѣ, трѣдмѣ машинѣвлѣм, вольык, кѣк урдымаш дѣ шѣшѣр хозанлыквлѣлѣн кѣрѣл машинѣвлѣм ѣштѣшѣ заводвлѣм шѣрѣш шѣдѣн.

Ик-кок шамакѣм комбайын манмы машинѣ гишѣн кѣлѣсѣлѣнѣ. Ти машинѣ сола хозанлыкѣшкѣ тѣрѣк рѣвольуцым пырта.

Мѣнмѣн зѣрнотрѣстѣн совхозвлѣштѣ комбайн дон шурным цымѣрымаш ик гѣктѣр 4 тѣнгѣ дѣ 73 урѣш шагалѣш, кѣлтѣ пидмѣ-шимѣ машинѣ дон 9 тѣнгѣ дѣ 78 ур.

1931-шѣ ии пѣтымашэш заводвлѣнѣ 5 тѣжэм комбайным пуат, 1932 иштѣжы—20 тѣжэмѣм, 1933 иштѣ 40 тѣжэм комбайным сѣтѣрѣт.

Машинавлѣм ѣштѣмаш пѣшѣлѣн пиш шукѣ окса кѣлѣш, кугѣжѣншѣн ѣшкѣтшѣнок ти роскотѣш оксажы ак сѣтѣ.

Сѣдѣндон хрѣсѣнѣ халыкклан ти заводвлѣм ѣштѣш палшаш оксам пуаш кѣлѣш.

Ти шот дон колхозвлѣ анцыцок трактѣрлан, ком-

байбынлан да молы машинәвләләнәт задаткам пушашлык ылыт.

Машинә ситәрймәш пәшәштә парты дон правительствын когонок кәрәл кәңәш шамак лимәшәжбә 1928 и пәйтәмбә кыдлан шагавуйвләм плуг дон кым иштә вәшталтән шоктымы гишән Совет труда и оборонын пынцалмашыжы ыләш.

Ти пыцалмаш шот дон 1929 иштә РСФСР кымдыкәш 1 мөльион пылугвләм шәләтәмбә 1 мөльион нәрәй плугвләм шәләтәмбәкбә, цилә шагавуйын шотшәй гыц 28 процәнтшәйм плуг дон вәшталтымә. Тидәй РСФСР кымдыкәш шурнәй шачәшәйм 6 процәнт лүктәл колта.

Быц и пытәмәшәш СССР машинә бәштәймәш шот дон иктән гыцәт аңыл сәндәлбәк лиәш.

Шамак толшы тәвә Амәрикбәштә, үдәймәш кымдәм 1910 и годшән валаш тәһәлбән, сола хозанлык пәшә бәштәшәй пәшәзәйвлән шотат и йбәдәок чбәдәм миә, шурнәй шачәшәжбә цәрнбәдәок кушкәш. Малан тәһә лиәш? Амәрикбәштә у машинәвләм цилә ныр пәшәш кок пәртән миәт ¹⁾.

Машинәвләм кычылташ палшымаш да тәрләймәш.

Шурнәй шачаш лүктәлмәй пәшәштә парты дон правительствы трактывләлән кәрәвләм ситәрймәшәйм да трактыв әшнәшәйвлән кычылт мбәштәймәштәйм лүктәлмәш гишән нәйма гыцәт кого бәштәшәшләйк пәшәәш шотлат. РКИ-н анчән ләкмәшәжбә гыц кайәш: машинә әшнәшәйвләлән кәрәл әдбәрвләм ситәрймәш пәшәәнә йажонок ак кә. Машинә тәрләймәй вәрвләнә мәнмән ак ситәп, кәрәллык запас тыгыды әдбәрвләнә чбәдә, трактыр хозавләлән нәэфтәй ситәрймәш худан кәә да молы ситәдәймәш пәшәвләәт

¹⁾ Йаковльзәвән Я. А. дөклад гыц.

ылыт. Ситыдымаш пашаула цила машинавлажымок, айыртэмынок трактырвлэм, пашадэ шынцыктат. Шамак толшы трактырвлэ $\frac{1}{3}$ и пашам бштатат, мола вэрэманжы брданг, пашадэ шынзат. Тыгыды запас адыр да машина торлымаш вэрвлэ ситыдымаш машинавлэм пашадэ шынцыктымашкы шокта. Сэдбндон ныр пашанажат шэргэштэлтэш. Сола хозанлык машинавланам, кычылтмы адырвланам сынцыктыдэ кычылташ тымэнь эчэ шотэлнэ. Утларакшок шотшы лыжы, паша ыштымашыжым шаныдэлнэ. Улы адырвланам кычылт мыштыдымашнажы кайэш.

Саратовыштыш прокатпунктышты удьимы машина тейлышты 6 кэчы вэлэ пашам бштэн, Белорусышты 3 кэчы, бшташыжы 30 кэчок лиэш ылын.

Вороньж губэрняштат, 28 кэчы мычкок бштыктыктышаш годым, 3 кэчы вэлэ бштыктымы.

Тэнгэлэок кинды йамдылылымаш вэрвлэ донат, кинды бшкэок толмым вычэн блат, тиштат удьимы машина такэшок шынца, эдэмвлэжы пыл дон хрэсань толын вацым вычат. ¹⁾

Шотшы дон гынь, прокатпунктвлэ шурны лүкталшы йажо йонвлэ йлыт.

Прокат пунктвлэ манман и йбидэ шукэмйт.

Картыныбшты РСФСР воктэн прокатпунктвлэн шарлымашы анчыктымы.

Прокат пунктвлэн кушмаш,

¹⁾ Иаковльэвын Я. А. доклад гыц

Прокатпункт йьдэ 1000 тэңгэ акэш машинэвлэ лимашты, 7 мьльион 700 тьжэм тэңгэ сумаш цилэжы погына. Ти капиталым тор вьктэрэн мимьлэ гьны, шурны шачыш лүктэлэш когон палшэн кэрдэш.

Ти шот дон Совет Ушэмьин Рьдь Исполкомжы прокатэш машинэ колтымь вэрвлэлэн дэ машинэ торльмь вэрвлэлэн идэлык (год) мычкы цэрньдэок пашэм бштыктэш лин.

Дэкрэтышты тэнгэ кэлэсьмь:

„Прокатэш машинэвлэм колтымь вэрвлэлэн, машинэ торльмь вэрвлэлэн идэлык мычкы цэрньдэок пашэм бштыктымьлэ. Толшаш кок и лошты прокатэш машинэ пумь дэ машинэвлэм торлэдылмь вэрвлэм шукэмдэш дэ ниньлэн кэрэлык машинэвлэм, адырвлэм, машинэн машон запас тьгьдэ адырвлэм дэ молэ матьериалвлэм ситэрэш бюджет дон окса пумашь, дэ кредьит дон палшымьмат шукьракымок бштымьлэ. Машинэ торльмь вэрвлэжым цилэ с.-хозанлык машинэвлэм, айьртэмьнок трактьрвлэм, вэрэмашты дэ эчэ йажон торлэн шоктэн кэрдмь шот дон пачьн мимьлэ“.

Ти декрэтымь бльмашьшкы пыртышашланэн, РСФСР Наркомзэм машинэвлэм кычылт мьштьмаш йажоандышымь бштэш тидьвлэм лин: трактыр вьктэрьбьвлэм трактыр ашньшь хрэсаньвлэ ло гьц дэ солаштыш тэрзьвлэ ло гьц йэмдылэш курсым пачаш. Монтьорвлэньмь, инструктырвлэньмь, машинэ пэлышьвлэньмь дэ молывлэньмьт пэлымашьштымь лүктэлэш курсвлэм пачаш. Монтьор-инструктырвлэлан машинэвлэм торлэш кэрэ адырвлэм пуаш бштымь.

Айьртэмьнок когон трактьрвлэм пашэдэ шьнцьиктымаш гьц Рьдь Исполком анчаш шүдэн. Трактырвлэна пашэдэ шьнцьат, маньн ма попышна. Тидь шурны шачыш лүктэлэмаш пашашты когон шайыкыла колта.

Ти шот дон Совет Ушэмьштыш Рьдь Исполкомьн сэсижы пынцалын:

„Тракторнавлэлэн ситэлык пашэм бштыктышашланэн, ниньлэн кьралмы пашэм вэлэ бштыктымьлэ бнжы ли, молы пашашкэ колтымь листы; кьрма пашэ (страдная пора) годым кок-кьм вашталтыш эдэмвлэ дон пашэм бштыктымьлэ; шьрьмь, олтмь матьериал оптымь вэрвлэм шукэмдымьлэ;

кблдйлмй дй запас адырвлйжымат ситйрэн шоктймла; трактйр вicktйрэн тймөншйвлйжымат шукэмдймла; трактйр-влйм районвлй йбдй шйлйтймй годйм иктйн-иктйн тйгйдын шйлйтймй йнжй ли; трактйр станцйвлйм пачйн мимылй дй трактйр отрдвлйм бштймйшйм шукэмдймла”.

Машина-трактыр станцывлй 2—3-иштй шурным 50 процент лүктэн шектат.

Трактыр станцышты дй отрдйшты иквйрйшток таманьар лу трактйрвлй ылыт. Тывй тидйм трактйр станцй, алый отрд маньт. Ти трактыр станцывлй, отрадвлй шукй колхозлан, солалан мўландй пйшйм бштйт (25—50 гектйрйм бшкй йбргйцйшты пйшйлэн кйрдйт).

Трактыр отрдйн пйшй бштймйштыжй шукй солавлйн нырвлй ик кого нырышкы сйрнйлтйт, пйсмйнвлй йамбйт. Ти кого нырйш вара магань гйнбйт шурны вашталтмаш сэмбй бштйт. Цилй ныр пйшйм ти кого кймда нйрышты, совхозыштышлаок трактырвлй дон бштйт. Айыртйшыжй тидй вёлй: хрйсаньвлй солан-солан бшкй мўландй мўландйштым пйшйлйт.

Шурным погйн, шин йарыктымыкы пйрцйжйм дй олбйжым кудан-куды лошты мўландй шот дон вара пайылат.

Тйнгй у сэмбй мўландй пйшй бштймйшты имны вольбк ситйдймйшнйм кйбйртйн кйрдйнй.

Машина-трактйр станцывлй трактырвлйм пйшй дй ак шйнцйктйп, хрйсаньлйн пйшй кутшйлтат, хрйсаньвлйлйн пйшй иквйрйш бштйш тймдат дй пйшй йблй бштйш лимбй, пайда ылмашым анчыктат.

Тывй Украинйшты Шйвчйнкo совхоз пйлйншй трактыр отрдйн пйпйжй магань. Совхоз Шйвчйнкo трактйрвлйжй 24 солан мўландйм, 30 тйжйм гектйрйм пйшйлйт.

Трактыр дон пйшй бштймйшйш шурны шачыш 40—50 процент 2—3 иштй бшкй шурйш бштйшйвлйн дорц кушкйш. Роскотвлйжй когон кйбйргйт:

1 гектәрәш 20 тәнә нәрә пәрәгәлтәш. Трактор станциялә шәрләт гынь, имньивлә чөдәмйт. Имньивләән и йбдә мәнмән 16¹/₂ тонн пырцы пйтә. Трактор дон пәшә бштымәи годым шуран вольык шот дә соснавлә 2—3 кәнәк шукәмйт.

Тәвә трактор отрядвлән пәшә бштымәшбшты гишән хрәсәнвлә мам попат:

«Шәвчәнко, Красин, Кальиньин, „Чәрвона зрка“ дә „Восходящее солнце“, манмәи хуторвләшкәи ләкшывлә совет властьлан хозанлык лүктәш шукәи палшымыжылан кого таум мә бштәнә

Шукәйжок мәнмән-нәзәрвлә, имньидымывлә, пәшә әдәртәймывлә-пәчкәйн пумәи мұландынам кырал үдән ана шоктәи йльй, тоштәшәнок кулак ылшывләән шурнәла әрәмәш пушашләк йльәна йльй. Шурнәи худа шачәйн. Пәльмлә: тәрәш нәлшә йәләйн әнә-йәрәнәм худан бштә. Тәнә мә докәйна властьәйн колтәимәи әдәмжәи толәйн. Тәйдәи әнә-йәрән пәшәм трактор дон бштәш кәнәшым пуш. Увәрәшкәи куснашывлә, кулаквлә гыц пасна, цилән трактор дон пәшә бштәш лиәвлә. Тәнгә гыньәт, кыңдонок пәшә бштәлт шон кәрдмәлән чәйдәи бнәнәймәш ыльй. Мәнмәи когон бәвәртәрәш, кулаквләм шбдәштәрәш цилә сирәмәмок (кукляймәи вәрәйм) тракторвлә кырал шузвәи дә, пар нәрәйм кырал кышкәвәи, сам шудәи гыц ирәктәш вәц-куд пачаш кыраләвәи, ширәвәи, пачәшәйжок „копәраторкәи“, манмәи, вәжо вәрләкәш шәдәнгәи дон ныр-нәр хәлә үдән шыңдышнә. Кызыт бндә кулаквлә трактор отрядым ак вәштәләп.

Тәнә мәнмән районшты хрәсәнвлә йур укәәт тәл киндәйм йш үдәп, удәймәи мұландыштыжы кызытәт әчә азәйм шытәйдә. Мәнмән куснәймәи шудәи гектәр нәрыштына партәи канәи йжар азәйм ләвәд шыңдән. Тәл шәдәнгәйм удәймәи гыц пасна, икәйш үдәш нәр хәлә кылымәктәш тракторвлә кырал шузвәи.

Тракторвлән пәшә бштымәшбштым ужнаат, тогәйдәи, нәзәр хозанләк дон бләш ана сбрәи, трактор дон иквәрәш пәшә бштымәи хозанләкәйм бштәш линә. Тиштәи лаштыкәйн, пасна үдәймәш хрәсәнвлән нәр ак ли.

Мәләннә трактор хозанлык бштәш Тарас Шәвчәнко ләмән совхоз бшкәи вәкәжәи нәләйн. Тәйдән дон мә договорым бштышнә“.

Шурнәи шачәиш лүктәлмәш пәшәшты трактор станциявлә, отрядвлә пишок кәрәл ылмыштым бндә лбдшывлә бшкәок ужыт.

Район-район халә ныр пашам бштымбшты дон машинә-трактыр станцывлә район халә кольэктивн-дямашын рйдбжй лишашлык йлыт (Рйдбштыш Компарты Пләнумын резолюцыжы гыц). 1930-шы ии машинә-трактыр станцывлә колхозвлә дон вэлә до-говорым бштәш тынгалыт.

Станцын шагалмй акшым, магань районлан пашам бштә, нынвлә 3 ишты тұлбшашлык ылыт.

Кйтбк жепбшты цилә нээр—кыдалаш хресань халыкым, цилә колхозвләм трактырвлә дон эчә йондә-рымаш ситәрән ак кәрдт. Сэдбндон СССР Наркомзэм 7-шы йанварын 1930 ии пынцалын:

«Цилә улы пашә вольбкшым, пашә адбържым дә пукшбшашлык кормбжым икуандән миэн, цилә колхозвләэшок имньи вольбк лбквләм дә вольык йа-релә трактыр лбквләм бштән миаш кәлэш».

Сэдбндон колхозыштыш трактырвлә аңа-йббрән пашам бштән шоктән ак кәрдтәп гынь, улы-укә цилә пашә вольыкым иквәрәш бштән, вольык йарелә трактыр лбкбм бштәш кәлэш. Токо лишб колхозшбылан, трактырбшты укә моло гынь, колхоз чльәнәш ббрышб нээр-кыдалаш хресаньвләлән цилә пашә вольбкым, пашә адбърым иквәрәш бшташ кәлэш.

Кулаквлән шамак паштәк йужы нээр-кыдалаш хресаньвлә колхозыш пырым анцыц имньивләм, пашә адбървләм выжалән колтат—„колхозлан трактырым рэспувлыык пуа,“—маныт.

СССР Наркомзэм 7-шы йанварын лбкмы пынцал-машыштыжы ынгылдара:

«Колхозыш пырым анцыц вольыкым, пашә адбърым, кормым, альб икуандымыкы имньибжым, машинажым худан анчаш тынгалшы хозавләм халык ышкә кого йбнвләжб дон кычылтшашлык. Кычылт-машбжб колхозбш ныным пбртбдбмб йактә, альб колхоз гыц лбктын колтымб йактә шокташ кәлэш. Колхозбшты шалгбшбвлән выжаләдблмашым ти кәчбвлә кйтланок пбтырак кычән пбтараш кәлэш».

Ныр паша кужыш ынжы колталт манын да йожонрак бшталтшы манын, чёды трактыран, альы трактыртымы колхозвлалан паша вольыкым шуқырак кычаш кэлэш. Сэдбндон Наркомзэм бшкымжын пынцалмаштыжы анчыкта:

«Колхозвлашты имны вольыкым кулаквлан выжалымы шотэш, альы кулаквл гыц имным конфисковайымы дон шукэмдэш кэлэш».

Ти шотдонок, копэрацывлэ, рэспувлыкыштйш учрэждэныбвлэ, машинэ-трактыр станцывлэ гыц пасна имны йарэшан трактёр станцывлэм да машинэ йарэшан имны станцывлэм бштат. Шошым удбмашэш тэгень станцывлэ 4000 бшэтбмб лиэш. Тбштэкэн 1 мблыон нэрб имны лиэш. Тэгень машина йарэ имныан станцывлэ йбдэ 400 имны, 250 плуг, 150 ширэ, 60 культиватыр, 30 удбм машинэ, 22 кылтэ тёрэдбм машинэ да сола хозанлык паша бштбмб молы машинэвлэат лит. Тэгень машинэ станцывлэ бшкэтбшток 2500 гэктэр нырым кырал, удэн кэрдбт.

Миньэрал пышкыдэмдбшвлэ шурны лэктбшбм 50 процэнт лүктэлыт.

Шурны шачышым лүктэн шоктышыжок миньэрал пышкыдэмдбшвлэ (томасшлак, каинит, фосфор лашаш, сильитёр, супэрфосфат да эчэ молат) ылыт. Миньэрал пышкыдэмдбшвлэм самыньбм бштбдэ, кындон ага-йбранышкы шавэн миэт гынь, шурны шачышлан пиш йажо лиэш. Тэвэ шамак толшэш кэлэсэнә: Тул губэрньән, Новосильск уйээдбн 10 солашты тамашлак удбмб паштэк ыржа 8 цэнтнэр, олымжы 20 цэнтнэр шуку шачын.

«Бржа дон шылыб,—Зубрильин агроном манэш,—кэлэсбмэм губэрньэвлэ воктэн шукужок йажовлэ лит, куатан силан намозб варэш удбмаш дон икток, гэктэр гыц 20—25 цэнтнэр йактэ шөш. Кбльэвбржб гынь, кэлэсэн мбштбдымаш когб: 75—85 цэнтнэр лиэш.

Бйшкймэмбн суртйштй ик гэктярйм 6 цаш лотшы 16 эдем са-
лен. Кбльэвбйр 2 аршйн кйт, партйшла куктаналт вазйн, ньи
кыды вэцят салаш ак ли, манын, салбйшйвлй кытырат».

Тэнэ пиш шуку лин. Миньэрал пйшкыдэмдйшбйм
пйльшй А. Шаллэр кнйгйэшбйжбй тэнэ сирй: миньэр,
пйшкбйдэмдбйш паштэк кбльэвбйр 70 цэнтнэр лакты-
шбйм пуа, намозы лыкмы паштэк—35 цэнтнэрбйм, пыш-
кыдэмдбйштэ—30 цэнтнэрбйм.

Икпораткан шотлэн Гэрманьышты миньэрал пышкбй-
дэмдбйш шурным 50 процент шукуй шачыкта.

Миэрал пышкбйдэмдбйшбйн когон кэрал ылмашы-
жым ужбйн, Совет Ушэмйштйш Исполком пйнцалбйн:

«Шурнй шачйшбйм луктйльмйштй миньэрал пышкбйдэмдбйш
когонуок палшымашбйм пуа, хим йбндйрймашбйм виындэн
мимйштй фосфорит дон извоска гыц бштймбй аңа-йбрйн
пйшкбйдэмдбйшнамайт когон шйрэн колташ сола хозанлыкклан
дй йбнйтылмбй копэрацылан палшэн мимбйла, тэнэлаок эчэ
фосфоритбйм бштйшйат рэспувльйкбйштйшнан йбндйрймашбй-
жылан палшбймла.

Хрэсйнь хозанлыквлйлан миньэрал пйшкбйдэмдбйшбйм нйла-
шбйштй дй ыжар шудй дон пйшкыдэмдйш нумбй нйлашбйш-
тбй, йбнйтылмбйшбйштбйм шйрэн мимбй сэмбнь, кредит пумашбйм
шукэмдэн мимбйла. Кредыитбйм аңа-йбрйн пашам икварэш,
солаййал дон бштйшбй солавйллэн дй культур сэмбнь видбй-
шбй хозанлыквлйлан пумбйла».

Сола хозанлыкклан миньэрал пышкыдэмдбйш шйрйш
кугйжан правитбйльствбй палшбйдэ. Ти шотбйштбй Рос-
сийа маньарак шайбйлан кодмыжым картын гыц
ужаш лиэш.

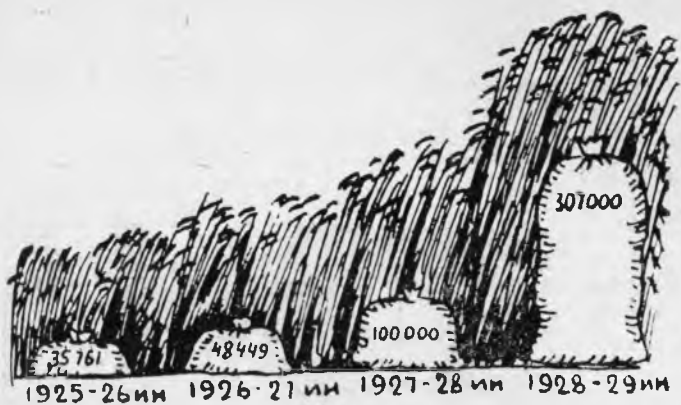
Вырсы анцыц Российыштбй азот пышкбйдэмдбйшбйм ик
гектярэш килограммын лу пайыштбй ик пайжбйм
(100 грамм) вэлэ шйвй блбйн.

Цилй йиш миньэрал пйшкыдэмдбйшбйжбйм 1 гектярэш
4,8 килограммын Россиянй шйвй ылын. Ньима кэ-
лэсэн мйштбйдымбй чйды.

Кыцэля вара тиштбй манман пйшйнйжбй кэй?

Совет власть годбйм миньэрал пйшкыдэмдбйшбйм
кычылтмаш и йбидэ кушкын мий.

РСФР-бйштбйнй миньэрал пйшкбйдэмдбйшбйм бштбй-
маш 4 и лоштбй 10 пачаш шукэмбйн. Тидбйм картын.

РСФСР сәндәләкбштәһә миньәрал пышкыдәмдәш шавыме-
мәшәм тонн шот дон анчәктәмәш.

Азот пәшкыдәмдәшәм 1913 ии мол сәндәләкквә воктән
шавыме анчәктәмәш.

7,6

6,3

ЦЭНТНЭР ШОТ ДОН ГЭКТАРЭШВАЦШЫ
ШУРНЫ ЛҮКТАЛТМЫМ АНЧЫКТЫМАШ

3,6

3,3 ЦЭНТНЭР ШОТ ДОН ГЭКТАРЭШ ВАНЦШЫ ИЗВОСКА
ШОТЫМ АНЧЫКТЫМАШ

1924 ии

1925 ии

1926 ии

1927 ии

гѣц ужалш лиэш. Ти ин 2,7 мѣльион гектѣр нѣрѣм миньѣрал намозѣ дон пѣшкыдѣмдѣмѣ лиэш. Тѣгѣ пышкыдѣмдѣмѣшэш шурнѣ шачѣш РСФСР-ѣштѣнѣ 800 тонн шукѣмѣш. Вѣц и пѣтѣмѣшэш Халѣк Хозанлѣк кѣшѣл Советлѣн правитьѣльствѣи миньѣрал пышкыдѣмдѣш ѣштѣмѣшѣм 8 мѣльион тонн ѣактѣ шокташ шѣдѣн.

Супѣрфосфат ѣштѣмѣшѣжѣм тѣнѣ ѣштѣмѣ дорц 23 кѣнѣк шукѣмдѣш сѣрѣмѣи, азот пѣшкыдѣмдѣшѣжѣм 63 кѣнѣк, фосфорит лашашѣм 7 кѣнѣк дѣ калий пѣшкыдѣмдѣшѣжѣм 1500000 тонн ѣактѣ шокташ шѣдѣмѣи.

Шурнѣ лѣктѣлѣш анѣ ѣбрѣнѣм **Ивоскаѣмдѣмѣшат когон палша.**

„Данѣѣштѣ тѣвѣ цилѣ мѣлѣндѣн шотшѣ гѣц 65 процѣнтѣм извоскаандѣмѣи. Ѣштѣн анѣчѣмаш анѣѣкта: извоска шѣвѣмѣшэш киндѣи шурнѣ шачѣш 15 процѣнт мѣ донна шукѣмѣш. Мирильѣнд алаштѣи, Амѣрикѣштѣи, Ѣштѣн анѣчѣмаш кукурузы шачѣшѣм 40 процѣнтѣм лѣктѣлтѣмѣи анѣѣкта, шѣдѣнгѣнѣи 18 процѣнтѣм, пукшѣм шудѣнѣи 15 процѣнтѣм ¹⁾).

Вѣткѣштѣш опѣт анѣчѣктышы станцын пѣшѣжѣи извоскангдымашэш шурнѣ шачыш когон кушѣм анѣѣкта.

Извоскангдымашэш шурнѣ шачып 45 процѣнт ѣактѣ лѣктѣлтѣш.

Пѣйѣрт ломбыж ѣарышан рокѣш 2¹/₂ тонн извоска гектѣрѣш кѣлѣш, когонрак шун ѣарышан рокѣшѣжѣи 3,3 тоннѣм гектѣрѣш шѣвѣмлѣи.

Ти шот дон Совет Ушѣмѣи Исполкомжѣи вѣц и пѣтѣмѣшэш шим роктымы нѣр вѣрвлѣэш 25 процѣнтѣм извоскангдѣн шокташ шѣдѣн.

¹⁾Ѣаковльѣвѣи доклѣд гѣц

Мүлändig тәрлімәш пәшәм кынәштәримәш.

Шурны шачышым когәмдәшәшләнән пәтәрлиок мүлändig ашнәмәшым тәрләш кәләш. Кугижән правитьбьльствөй куктыл шбндымбй мүдändig ашнәмәшым мәләннә кодән.

Кугижән правитьбьльствөй мүлändig тәрлімәш польтьбкшбй бшкбмбн ылмашым пәрэгбмлә, помәшбк-дворәнвлән мүлändig ашнәмәшым пыдбртбдымла, хрәсән халыкын интьәрәсөй сола хозанлык виändigаш шаныдымла вктәрәлтбн. Рэвольуцы анцыц мүлändig тәрлімәш пәшәм помәшбквләлән йарал шот дон вәлә кбнвләм лыктын миәнбт.

Мүлändig тәрлімәш Совет власть анцыц нымалан йардымаш пиш худан хрәсән халыклан бштәлтбн.

Сола дон солавлә лоштыш шуку әнән нбрвлә 38—40 мблыон гәктәр ылбн; 102—107 мблыон гәктәр йардымаш мбндбр-ördбж ныр хозанланымы ылбн; сола лишбл мүлändigбй тыгыды әнән 115 мблыон гәктәр блын.

Урал областышты тәвә 18 процәнтшбм вәлә цилә солавләжбй гыц мүлändigм ик вәрә ашнбшбжбй ыләш, 40,5 процәнт солавләжбй 10 вәрәат угла мүлändigм ашнән бләт. Тәнгә мүлändigм ашнбмәштбжбй эчә торцын 50—70 киломәтр вәрбш кашмыла.

Мбндбр әнә йбрән дә әнә гыц әнәшкбй кашмаш-тидб хрәсән пәшәштбшбй кого худажок — СССР кымдыкәшок тидб ыләш. Йбдвәл монгыр Кавказышты 43 процәнт халыкшы вәлә торцыш 10 киломәтрәш вәрбштбй мүлändigм ашнә, 57 процәнтшбн мбндбр мүлändigбй 10 киломәтр гыцәт ымбалны ыләш. Стальинград губәрнәштбй öрдбж мүлändig 31 киломәтр вәрбштбй икпораткан шотлән киә, йужы вәрәжбй 50—100—120 киломәтбр вәрбштбй бләш. Орәнбург губәрнән öрдбж мүлändigбй, торцын 10 киломәтр вәрбштбй ылшбжы 31,5 процәнт, 10 гыц

20 километр вэрбштбшбжб 44 процент, 20 километр гыц кшкблбжб 24,5 процент.

Сойуз сандалыкннн кчбвбл монгыржы дэ кчбвбл-ирвэл монгыржы брдбж мвлнднн ылэш гынб, Сойуз сандалыккннн йидвэл монгыржы, шим рокан область тбр гыц тбнблбн, тыгыды бнб йбрбнбш дон дэ шу-кы бнб-йбрбннн нбржы дон йылата.

Тэвэ, Йидэвэл-Ир монгыр областьышты 98,6 процентшб цилэ хозанлык шотшы гыц 20 гыц 100 бнб йактэ дэ эчэ шукуракок куды ло йббдэ вазэш, кыды бнб-жбн 1¹/₂—2 метр торэшбжб, кымдэм шотшы 136 квадрат метр гыц 300 йактэ Покшал вэрбштбш йбнбтбмбш Областьышты томан йббдэ 45—66 бнб вэрэштэш, торэшбжб ширэ дон кэштэт йужы бнбш-тбжб ак ситб.

Тидым цилэ тбрлэш кэлэш. Цилэ вэрэок солэ гыц брдбжбштбшб мвлндбм сола сагашб дорц худан анчат, пышкыдэмдэш ак цацэп, шэргбкбн шурным ак удэп. Мбндбр мвлндбжбм тилэцэт худан анчат. Пблб: сола гыц брдбж мвлндбм ак пышкыдэмдэп, вэрэмбштб ак кбралэл, вэрэмбштб ак ширэл, йужнамжы ик пачашэшок удэт.

Шуку йиш пбшб бштбшб машинб дон тбгыды, бнбсбр бнб-йбрбн пбшбм бштбш, агроном йбнвлбм пырташ ак ли. Тыгыды бнб йбрбнэш 5—7 процент йажо мвлндбжжк пбсмбнэш кодэш. Пбсмбнжб сам шуды дон бнб-йбрбн локтылшы шукуш, кавшангывлбм пашыкташ вэлэ йара.

Тыгыды бнб-йбрбнвлбэш 10 мблбон гэктэр Совэт сандалыкбштбнб такэш йамэш. Икпораткан киндб шачмашты 7 цэнтэр гэктэр гыц шотлэн, и йббдэ 70 мблбон цэнтэр киндбм мб йамдэнб.

Ти шот дон рэволюцы лимб паштэкок Совэт власть ти кого пбшбвлбм бштбшбшлык ылын: помэшбквлн мвлндб бншнбмбш сэмбм йаштокок пбтб-рбмбш, мвлндб пбшб бштбшб халыкклан йбллэн бштбктбшбвлб гыц нблбн пайылэн пумаш, тыгыды

аңга йыраңым, мөндөр нырым да молымат пөтөрөн шоктымаш.

Мүлөндөй түрлөмөш пашашты рэволюцы паштэк 11 илошты тидым-тидым бштымб:

	Шотшы
Сола дон сола лоштыш самыньвләм (өрдөж тыгыдды аңавләм) төрлөмөш	83,6 миль. га
Мөндөр нөр лишөмдөмөшым куштөлтөмөш	30,5 » »
Шукөй пөрөш ванчаш пычкөдөмөш	29,6 » »
Өрдөж, мөндөр нөрышкөй кусаралтшывлә- лән мүлөндөм пөчкөдөмөш	450000 кудьйәллән
Колхозвләлән мүлөндөм төрлөмөш	4,4 миль. га
Колхозвләлән пөчкөдөн пумы мүлөндөй хо- занланьлаш төрлөмөш	4,7 » »
Казна кидөштөшөй мүлөндөм төрлөмөш	7,6 » »
Алавләлән, предпрыйатөввләлән мүлөндөм пөчкөдөн пумаш	2,0 » »
Мүлөндөй шотым нәлмөш	29,2 » »

1929 ии йәктә мүлөндөй төрлөмөш циләжөй 195 мөбильон гәктәр йәктә лин. Йараләшөжөк 85 мөбильон гәктәрөм вөлә төрлән шоктымы. 1929 ии мүлөндөй төрлөмөш пүлә шукөмөйн.

Төгәнө тэвә мүлөндөй төрлөмөш пашә совет вла- стьын ыләш. Мүлөндөй төрлөмөшнәм ырысы аңцыл годшы бөлмөш дон тәңәштәрән аңчаш йара. Кугижән правитьбөльствөй ылмыжы годшән 18 мөбильон гәктәрөм вөлә циләжөй төрлән. Мүлөндөй төрлөмөшөйжөй өчө хутырышкы да отрубышкөй ләкшөвләлән вөлә лин.

Кугижән правитьбөльствөй, бшкөт кычөкклан тькөй лижө манын, турәшән-турәш мүлөндөй хозавләм шә- рән миән. Сэдөндон тьдөй соләштөш кьжгьрәк әдөмвләм отруб дон хутөрвләшкөй шөндөдөйлөйн.

Мүлөндөй төрлөмөшөм пөтәрлиок совет власть нә- зэр халөкклан да кьдәләш хрөсәнө цуцалан бштәш цаца. Мүлөндөй төрлөмөшнә мәнмән бшкә турәшән- лән йажө лижө манын ак бштәлт, мүлөндөй пашә бштымөш ушөмвләлән (совхозвләлән, колхозвләлән, мүлөндөй пашә бштөшөй солайәллән) бштәлтәш.

Кьзөйт бөндә СССР-бштөшнә пиш когон колхозвләм

И лощѡ мѡландѡ тѡрлѡмѡш пѡшѡ манѡрак ѡштѡлѡн.

Ыштәш тѣнгәлѣнѣт. Ышкәт-пасна Ылаш цацышы эдәмвләлән мӯландѣ тѣрлѣмәшѣм ак Ыштәп. Мӯландѣ тѣрлѣмѣ гишән СССР Наркомзәмѣн пынцалмашыжѣм нәләш кәләш.

1930 ии 5-шѣ йанварын мӯландѣ тѣрлѣмәш гишән лѣкмѣ пѣнцалмаш тәнгә кәләсә:

„Сойуз рәспувельдыкыштыш Наркомзәмвләлән шүдѣмлә:

1. Ышкәт-пасна эдәмвләлән, совхоз, колхозвләм Ыштѣмәш укә гѣнь, мӯландѣ тѣрлѣмәшѣм Ыштѣмлә агыл. Киндѣ ситѣдѣмәш районвләштѣ колхоз Ыштәш тѣрлѣмәш когонок шәрлән шоктыдә гѣнь вәлә Ыштәш лиәш.

2. Кок әрнәш срокышты мӯландѣ тѣрләш лимѣ пәшәлән планвләм Ыштән шоктымла. Тѣ планвләштѣ мӯландѣ тѣрлѣшѣвләм дә әдѣрвләжѣм моло район-район хәлә кольәктивѣм ушналтшывләлән дә шуку совхозвләм, колхозвләм Ыштѣшѣ районвләлән ситәрѣмѣлә анчыкташ кәләш.

3. Сила тәрвәтѣлмәшѣм дә әдѣрвләжѣм моло вәрәмәштѣ тәрвәтѣл шокташ, шошѣм үдѣмәш пәшәш колхозвлән мӯландѣм йарыктән шокташ.

Козхозвләлән мӯландѣ пѣчмәшѣжѣм, нырвләжѣм тәлѣм, лым вѣләцок, Ыштѣмлә: шошымәш иквәрәш үдѣмәшәш анцыцок йәмдѣлән шѣндѣмлә.

4. Кужын шывшын мӯландѣ тѣрлѣмәшѣм (анцыц проѣктвләм Ыштѣмәшѣм дә тѣдѣм йарыкташ халыклан анчыктымашым, картыш вазыктымашым тѣхниквлән камисѣштѣ йарыктымашым дә молѣвләмәт) йаштокок пѣтәрәш. Проѣкт Ыштѣмәшѣм мӯландѣ тѣрлѣшѣ дон колхоз гѣц колтымѣ эдәм Ыштәнок кантисполком пынгѣдәмдѣмѣкѣ йарыкталтәш. Ти шот дон сойузыштыш рәсцувельдык Наркомзәмвләлән ик әрнәштѣ мӯландѣ пайылымы гишән Ыштѣмѣ инст-рукцѣвләм анчән ләктәш шүдәлтәш.

5. Мӯландѣ тѣрләш кәрәллык роскотвләжѣм ти шотәш пумы окса дон ситәрѣмлә, ак ситәш пингѣдәм-

шы колхозвлә гыц нәлмәлә. Кызыт бшталтшы колхозвләлән мӯләндә тәрләмәшым бштәммә годым, ләкшә роскотвләжым колхоз чләнвлә гыц тӯлән кәрдмә шот дон вәршән пумыла“.

Контрактацә.

Шурны лүктәлмәш пәшәштә контрактациат когон палша. Контрактацын тәнг пәшәжок тидә: пәтәрлиок, хрәсәнвлә гыц кышты шон киндәм нәлән кашмы вәрәш план шот дон, анцыцок попән шәндән киндә йәмдәләмәш пәшәм вктәрән миә. Контрактацы рәспувльыкыштыш колхозвлә дон, тәнгләнмәш ушәмвлә дон дә нәзәр кәдәләш хрәсәнвлә дон анцыцок заказым пумаш кәнгәш ыләш. Контрактацә нәзәр—покшалхрәсән хозанлыклан мӯләндә пәшә бштәмм сәмжым дә тәдән конэрәцәгмә сәмжым йажоәмдәш палша.

Тәвәш, йажо йиш ырлык үдәмәш ныр-ныр хәлә үдәммә дон вәлә пурым пуән кәрдәш. Сәдәндон йажо йиш ырлык үдәшәшләнән үдәшәвлә магань гыньәт копәрәтивә үшәмәшкә ушналтшашлык ылыт.

Үдәмәш ныр-ныр хәлә гынь, тәштә кыралмашыжат иквәрәш лишәшлык, трактыр дон моло пәшә иквәрәш бшталтшәшләк.

Сола хозанлыкым колхозышкы пырташ палшәмылажы, цилә агрикультур йәнвләм хрәсән хозанлыкышкы контрактацы пыртән миә,—шамак толшы, ырлык итрайымәшым, машинә дон үдәмәшым кәлмәктәш кыралмашым, әнгә-йәрән пышкыдәмдәмәшым дә молымат контрактацы бштәмәш договориш пырталтәш.

Договоришкыжы бштән шоктән кәрдмә пунктвләм кок вәцәт пырташ кәләш. Шамак толшы, үдәшәвләлән машинә дон үдәш договоришты кәләсәммә гынь, үдәшәвлә үдәммә машинәм нуаш тәргәмәшым пунктышкы пәртән кәрдәт.

Договорышкы кэрал агрикультур йөнвләм пырташ кэрал гишән Рбдй Исполкомын шурны шачыш лүктәлмбй гишән лыкмы дэкрэтшәт кэләсә; контрактацы бштбмәш гишән хрәсән халык лошты тәл тблзбвлә гыдлан попаш шүдбмбй.

Конт'актацы бштбмәшын цилә пәшәжок сола хозанлыкын цбмбр планжы дон йалшталтшашлык ыләш.

Ти шот дон, контрактацы бштбмәш районбшкы сола хозанлык машинәвләм, кычылтмы әдбврләм, пәшә вольыквләм дә молымат нәләш колтымы крэдбйтвләм, совхозвләлән пуэн ситәрбмбкбй пбтәрлиок контракт бштбшбвләлән пумыла.

Миньэрал пбшкыдәмдбшбм дә йажо йиш вырлбкым нәләш манын колтымы крэдбйтвләм, опыт бштбшбй учрәждьәнбйвләлән дә совхозвләлән кэрал гбц кодшыжбм цилә контрактацы бштбмәшкбй пумыла.

Заводлык таварым пуаш контрактацы бштбшбй хозанлыквләлән пбтәрлиок киндбм ситәрбмлә.

Колхозвләлән дә изирәк хозанлыквләлән таварлык шурны шукәмдбктәш аванс дон окса пумаш шотым **шукбрак пуаш бштбмбй.**

Авансым пбтәрлиок сола хозанлык пәшә әдбрбм дә пәшә вольыкым икуәш нәләш пумыла. Тбнг шот донжы гбнь, контрактацы шотәш авансым пумыла агыл.

Контрактацым шурны лүктәлмәш йөнвлә дон дә хрәсән хозанлык копәрәцәндбмәш дон йалштән мишәшләнән, контрактацы сола хозанлык копәрацы **гач бштәлтәш.**

Йиш-йиш шурнылан бштбшәшлык агрикультур йөнвлә догывырәш шбндәлтбйт. Ти йөнвләм контрактацы бштбшбвлә пәшәшкбштбй пыртбшашлык ылбт.

Йөнәтбмәш ылмы районвлә воктән йөнәтблшәшлык сола хозанлык таварлык шурным контрактовайым вәрбштбш копәрацывлә гач пасна догывыр дон **бштәлтәш.**

Агрономвләм дә агроном пәшә шотыштыш пәлымәшвләм шарымәш.

Мә, магань когорак йөнвлә дон шурны, шачышым лүктәләш лимбә гишән кытырышна. Ти кытырымы йөнвләм йлымәшкә пыртән шокташ пәлышы эдәмвлә: агрономвлә, зэмләэмәрвлә, ветьэринәрвлә дә молы мыштышы эдәмвләят кәлыт.

Ти шот дон Совет Ушәмыштыш Рәдә Исполком агрономвләнәм, мүләнды төрләдәйлшывләнәм пәшәштым йажоэмдәш дә халыкын пәшә бштәш мышты-машыжым шукәмдәш шуку йөнвләм дәкрәтәш анчыктән пуән.

Агрономвләнә шукәм миәт гыньәт, тидә эчә ак ситә. Тиләц пасна, агроном пунктвләнән 20 процентшын вәлә әдәйрәшты улы, шуку агрономвләнок сола гыц солашкы кашташышты әдәйрәшты укә. Агрономвләнәнә ныр пәшәм агыл, кынцәльәр пәшәм бштыктәт. Шукы агрономжок 50 процент вэрәмәжым кынцәльәрбшты эртәрә, халык лошты агыл.

Тидәм цилә шамланән, СССР Рәдә исполком шурны лүктәлмә гишән лыкмы дәкрәтәш агрономвлән пәшәм йажоэмдәймә гишән тәхән йөнвләм бштәш кәләсэн:

«Мүләнды пәшә видәшшә кыявләлән дә сола хозанлык коперацын агроном вәрвләлән бштымә планыштым у гыц анчән ләкмәйлә дә, опыт бштән анчыктышә үчрәждьәнәывләжымәт тәнгәләок бштымлә, нбнәш шәрән мимәйлә дә эдәмвләштым ситәлык пыртән мимәйлә, бштән миәш шудымлә.

Агрономвләм канцәльәр пәшә гыц карангымла дә молы пәшәвләжымәт, хрәсән хозанлыкклан кәрәл агроном пәшә агыләп гынь, бштыктымлә агыл.

Агроном, ээмләэмәр дә ветьэринарвләлән, йөнәтылмә пәшәшты шалгат гынь, пәшәдәрбштым лүктәлмәйлә. Бшкы-мәштын анчымы районбшты шурны шачышым дә вольыкым ләктыш пушаным бштән мимәштылән прәшим пуаш бштымлә.

Агрономвләлән вәр гыц вәрбш кашташштышты вок и лошты ма кәрәл әдәйрәм ситәрән шоктымла. Агрономвләнә хрәсән халык дон пәт йалшталтышты манән, пәшәштым йөнәтылман кангәшштышты, конфэрәнцышты, хрәсән халык

ушэмьштѣ мимѣлѣ манѣн, кѣзѣтѣшѣ пѣшѣ бѣштѣмѣ сэмьштѣм вѣштѣлтѣмла. Нѣгѣ лѣчокок сола хозанлык пѣшѣ йѣнѣтѣмѣшѣм у сэмьнѣ колтѣн кѣрдшѣ лиштѣ».

Шурнѣ лѣктѣлмѣш пѣшѣштѣ тымдышы учрѣждѣнѣбѣвлѣ: анчыкташ бѣштѣмѣ нырвлѣ, станцывлѣ, науком тымдымаш инстѣитутвлѣ когон палшышы бѣлѣт. Науком тымдышы учрѣждѣнѣбѣвлѣ у йиш вырлыкым лѣктыт, магань районѣш магань шурнан нырышкы ванчаш кѣрѣлѣм анчыктат, магань районьштѣ, кыцѣлѣ ѣнѣ йѣрѣн пѣшѣм видѣмлѣ дѣ мам ѣдѣн пуры дѣ молымат тымдат.

Науком пушы учрѣждѣнѣбѣвлѣлѣн пѣшѣштѣм йѣжон колташ, нѣнѣн кѣрѣлѣштѣм ситѣрѣш кѣлѣш дѣ совхоз, колхозвлѣ дон дѣ нѣзѣр кѣдѣлѣш хрѣсѣн халык цуца дон йѣлшталташ кѣлѣш.

Кѣзѣтѣ йактѣ мѣнмѣн науки пушы учрѣждѣнѣбѣвлѣн мыштымашышты шуку ылын гѣнѣѣт, о сашты укѣ дон хрѣсѣнѣвлѣлѣн анчыктѣн кѣрдтѣлѣт.

1929/30 ии РСФСР-ышты 126 опыт анчыктымѣ станцѣвлѣ пѣшѣм бѣштѣш тѣнѣлѣт. Нѣнѣн пѣшѣштѣм йѣжоѣмдѣшѣшлѣнѣн, Рѣдѣ исполком пынцалын:

«Сола хозѣнлѣк пѣшѣлѣн палшышы науку (тымдыш) тѣшлѣшѣ ушѣмвлѣм цилѣ сэмьнѣ шѣрѣн цѣткѣдѣмдѣн мѣш йѣнѣм мон мимѣлѣ. Мѣлѣндѣ пѣшѣ видѣшѣ кѣлвлѣн дѣ сола хозанлык коперѣцѣн агроном вѣрвлѣлѣн бѣштѣмѣ планѣштѣм у гѣц анчѣн лѣкмѣлѣ дѣ, опыт бѣштѣн анчыкѣшѣшѣ учрѣждѣнѣбѣвлѣжѣмѣт тѣнѣлѣок бѣштѣмѣлѣ,—нѣнѣм шѣрѣн мимѣлѣ дѣ ѣдѣмлѣштѣм ситѣлыкѣк нѣртѣн мимѣлѣ, бѣштѣн мѣш шѣдѣмлѣ.

Совхозѣн, колхозѣн, бѣшкѣ турѣш бѣштѣшѣ хозанлѣквлѣн, опыт анчыкѣтѣлмѣ станцѣвлѣн мыштымашѣштѣм цилѣгѣок шѣрѣн колташ маньн, йѣнѣвлѣм кѣн дон колтѣн мимѣшѣм мон лѣктѣш кѣлѣш. Ти шѣт дон нѣнѣн бѣштѣн анчѣмашѣштѣм йѣрал ак йѣрѣш лѣкташ лѣмѣн айѣртѣмвлѣм бѣштѣмѣлѣ».

Сола хозанлык пѣшѣ бѣштѣн мыштымаш пѣлѣмѣшѣм хрѣсѣн халык лошкы шѣрѣмѣшѣт шурны лѣктѣлмѣштѣ кѣго шѣтан, кѣрѣл пѣшѣ ылѣш. «Пѣлѣмѣштѣ, культуртѣ социализмѣм мѣ бѣштѣн ана шѣктѣ», маньн В. И. Лѣнѣн шуку кѣнѣк попѣн.

Кѣго шурны вѣрц кѣрѣдѣлѣш, кыцѣ тѣдѣм бѣштѣш,

пәләш кәләш. Цилә хрәсәнвләнок изиш дә, агроном мыштымашым пәләш кәләш. Тынәм партый дон правительствын шурны лүктәлмәш йөнвләжым лачокок цилә хрәсәнвок ынгылән шокта.

Анчалына: сола хозанлык пәшә Ыштәш тымдымаш шотышты ма-мам мәнмән кызыт йактә Ыштымбы да анцыкылажы мам Ыштәш сөрәнә?

Кыцәлә мәнмән анчыктымаш нырвләнә, сола хозанлык выставкывләнә, хрәсәнвләлән ләйдмаш ләкцывләнә, кружоквләнә да конкурсвләнә кушкын миәт, тидым «50» страныйцәштыш картын гыц ужаш, лиәш.

Агрономвләнән халык дон йалшталт мимәшышты кушкынок миә. 1926/27 ии районвлә воктән ылшы агрономвлә 30 тәжәм докладым халыкйәл ушәмвләлән Ыштәнбәт, 1925/26 ии 25 тәжәм ылын. Тәгә гыньәт халык дон йалшталтмаш агрономвлән эчә пиш чәдә.

Сәдәндон совет Ушәмын Рәдә исполкомжы хрәсән халык лошты сола хозанлык пәшә Ыштәш тымдымашым кого пәшәәш шотла.

„Әгә-йбәрән пәтә Ыштән мыштымашым халыкйәл лошкы когон шәрән шоктышашланән:

а) тымәнәш тынәлмән толшаш инок әгә-йбәрән пәшә тымәнмәшым тынәлтәш школышты дә кыдәләшынбшты тымдаш тынәлмәлә, сәмбырк хрәсән тымәнмәшым йажоангдымла;

б) 1929 ии кәнгәжым әгә-йбәрән пәшәм тымдымы цилә тәхныкумышты, вузышты учитьыльвләлән сола хозанлык пәшәм тымдаш лымын курсвләм пачмыла;

в) толшаш тымдымы и гыц пәдагогим тымдымы ВУЗвлән дә тәхныкумвлән програмышкышты агрономии дон сола хозанлык пәшәм видымбы гишән сола хозанлык копәрацы гишән дә кольәктивы Ыштымәш гишән тымдаш лымын курсвләм пачмыла;

г) 1928/29 ин тәл гач агроном ылымбы вәрвлә воктән сола хозанлык пәшәм агроном тымдымла Ыштәш соләштыш анцылтәш эдәмвләлән, сола хозанлык пә-

1923/
24ин 1924/
25ин 1925/
26ин 1926-27ин

ПАША АНЧЫКТЫМ
ВАРВЛА

СОЛА ХОЗАНЛЫК
ЫСТЫВКЫВЛА

ХРЭСАНЬ ПАША
ТЫМЭНМЫ КУ-
РСВЛА

СОЛА ХОЗАНЛЫК
ПАША ЛЭКЦЫВЛА

КРУЖОКВЛА
КОНКУРСВЛА

Паша бштен анчыктымы варвлэ, выставкывлэ курсвлэ,
лэкцывлэ, кружоквлэ, конкурсвлэ (тагаштарымашвлэ)
шурным дукталаш палшат.

шазывлалан, айыртэмнжок сэмбрык хресаньвлалан, кытык жепан курсвлам пачын мимыла;

д) тонок тымэньмы агроном пашам когон шарымла, кино дон радио гач тымдэн мимыла;

е) 1929/30 и гыц тынгалын, сола хозанлык паша тымдымы ВУЗ-влә да тьэхныкумвлә йондарымаш паша тымдымы ВУЗ, тьэхныкумвлә дон икшотышты шалгышывлам ыштымла манын, пынцал шамакым лыкмыла;

ж) агротьэхнык шотан пашам тымдымы гишан да кого колхозвлам пачын мимы, видымы гишан шулды акан кныгавлам солалан ситаренок лыктын, шарэн мимыла. 1930-шы ии тэл гач 6 млыион тарзы дон нэзэр-кыдалаш хресань халыкклан агроном пашам тымдымы лиэш“.

Агроном йонвлам да сола хозанлык паша ышташ палымашым шараш тэнэ РСФСР мычкы кого сумым пумы лиэш.

Шурны луктал кэрдшы тын корныжы—совхозвлә, колхозвлә ылыт.

Мә, ышкә турэш хозанлык паша видышы хозанлык-влалан шурны лактышым 30—35 процент лүктэн кэрдшы йонвлә гишан кытырышна.

Шурны лактышым 30—35 процент лүкталмашеш сандалыкешнә 25 млыион тонн кинды у гыц шукәмеш. Тэнэ гыныат хресаньвлалан цилаланок тидым палаш кэлеш: ышкә турешан хозанлык йаштокок хресань ылымашым йажоандэн шоктэн ак кэрдт. Мондаш аккел: тыгьдем шыцшы пыйырка хозанлык шэргы акан ылэш да лактыш налмашыжат тыдын пиш чыды.

РКИ-и анчэн лакмашыжы гыц кайэш: тыгыды хозанлыкышты итын лактыш гектар гыц 112 килограмм ылэш, шалдыраштыжы 336 килограмм, кым канак шукы.

Тыгъдъ дон шалдыра хозанлыквлан доходыштым тӕнгӕштӕрӕн анчӕмӕккӕ кайӕш: тыгъдъ хозанлыккӕн кӕчӕш вацшӕ доходшӕ 40 ур ӕлӕш, шалдыражын 1 тӕнгӕ дӕ 25 урӕш шоӕш, кӕм кӕнӕк шукырак. Тиды итын ӕдӕмӕш шот Смолӕнск губӕрнӕаштыш ӕлӕш.

Маньарак хозанлык шалдыра ӕлӕш, тынӕры тӕды кого дохотан, тынӕры пӕшӕ ыштымӕшбӕжӕт куштылгӕ. Ик гӕктӕр итынлӕн тыгъдъ хозанлыккышты 72 пӕшӕ кӕчы ӕртӕрӕлтӕш, шалдыранышты 37 кӕчы вӕлӕ кӕлӕш. ¹⁾

Тӕнӕ гынь, нӕзӕр-покшал хрӕсӕн халык ӕшкӕ ӕлӕмӕш сӕмжӕм пыток йажоандынӕжы гынь, тыгъдъ хозанлыккым пырахӕн шалдырашкы ванчышашлык. Шукы йиш пӕшӕм ыштышы машинӕвлӕ, трактырвлӕ, тӕбрӕдмы машинӕвлӕ, комбайнывлӕ пӕшӕм когон ашын-дарӕн кӕрдыт. Комбайныжы у гыц шанӕн лыкмы машинӕ ӕлӕш. Тиды тӕбрӕдӕш, кылтӕм шиӕш, тӕнӕмок вагонвлӕшкы опта. Ти машинӕ дон пӕшӕм ыштӕн цӕнт-нӕр киндым 70 ур шулдӕштӕрӕш лиӕш.

Кинды шындымы машинӕвлӕӕт пиш кӕрӕл ӕлӕйт. Кызыт тӕхӕн машинӕвлӕ дон Гӕрманьышты хрӕсӕнвлӕ пӕшӕм ыштӕш тынӕлӕынӕйт, киндым ак ӕдӕн, машинӕ дон шындыт, Тӕнӕ шындымы дон кинды лӕктышым гӕктӕр гыц 8 цӕнтнӕрым нӕлмынӕ вӕрӕш 100 цӕнтнӕр йактӕ шокташ лиӕш. Ти шындымы машинӕвлӕ Итальяшты 30 процент йактӕ вӕд кышкымӕшӕш лӕкшы роскотым кӕтыртӕт, пӕшӕ ашындарымашыжы нынын кӕчӕш—2—3 гӕктӕр ӕлӕш.

Ӕчӕ кукурузы итрайымы у машинӕвлӕ улы. Ти машинӕ дон кок ӕдӕмок 4 гӕктӕр шурным кӕчышты погӕн кӕрдӕш. Пӕрви гынь, машинӕдӕ 15 ӕдӕм кӕлӕш ылын. Шуды цымырымы машинӕӕт улы. Ти машинӕ икӕнӕшток шудым цымыра, кошта, аравашкы опта, шывтӕн кӕӕ, ӕдӕм кид кычылтмашат ак кӕл.

¹⁾ РКИ-н шотлӕмашыжы.

Палымла, тэгень машинявләм кого кольэктивьявлә вәлә нәләнжәт кәрдәт.

Хрәсәньвлә, пәшәзәйвлә дорц худан йләна манын, икпылоттракок попат. Тәвә пәшәзәйвлә 8 цәш, әльй 7 вәлә кәчәш пәшәм йштәт, мә тидым омьнәшат ана уж. Хрәсәньвлән уты кәрәдәлмәш виржә пәлб: нәнб тыгыдәм шәцмәштә гишән дә шайылан кодмыштылан тәнгә кәрәдәләт. Хрәсәнь хозанлыкәт, тыгыды йөнәтймәш, алаштышы кид пәшәзәйвлән хозанлык постол йләш. Кид пәшәзәт мастарлымы йщкәмжәйн вәрйштәйжә йбдшы, кәчәйжә пәшәм йштән әртәрә. Тәнгә гыньәт, шалдыра кого, фабрикым тәдә ак шо. Фабрикәштәй машинявлә, пәшә ашәндаралт йштәлтәш, олтымә әдйр, таварлык әдйр когон пәрәгәлтәш, пәшәм 8 цәш йштәнок тавар ләктәш шуку лиәш дә әдйржәт кид мастарын дорц йажорак лиәш, кәрәк тәдә 11 цәш кәчә йбдә әртәрцәйжә. Пәшә шуку гыньәт, кынжә чәдә. Кид пәшәзәйвлә 8 цәшәт утла пәшәм йштәнә манын койырән ак кәрдтәп. Фабрикәштәй цилә пәшәжәк кынәштәрәймәт, цымырәмәт вәлә кого сила ыләш.

Цымәргалтмашты кого сила ыләш. Хрәсәнь халык йажә йләймәшәм йштәйнәжә гынь, цымыргалтман корны дон, **копәрәцәнгәмәй** корны дон кәщәшлык. Владимир Ильич Ләньин 1918 инок әчә комун дон комбәдвлән погынымашышты кәләсән:

«Тыгыдәм шәцшә тәгәдә хозанләк гыц цымәргалтман хозанлыкшәкәй ванчәймәш лин шокта йлгәцәй, кок-кым кәнәк муландә пәшә йштәшәйн силажә пәрәгәлтнәжә йлбә».

Совәт власть ылмашты Владимир Ильич Ләньин копәрәцәм кого пәшә йштән кәрдмәшәш шотла. Тәвә мам ти гишән Ләньин сирән:

«Кугижәншәштәш власть пәшәзәй йбх кидыштә йләш гәнь, ти кугижәншәш власть кидыштә йөнәтәлмәй цилә әдйрвлә йләт гынь, лачокок мәнмән халыкәм копәрәйәндәймәш пәшәнә вәлә йштәшнә кодәш».

Шуку мблйонан хрәсәнь халык Ләньин дон комуньист партыын пәшә шамакшым (лозунгшым) йажон

палэн шон. Нээр хрэсән халык дә кйдәләшбѣжәт Ильичбѣн согоньжим Ёльмәшбѣшкѣ пыртәнок миә. 1930 иштѣ сола хозанлык пәшә Ёштѣшѣ копәрацышкы 16¹/₂ мѣльион хрэсән хозанлык ушәнәлтәш. Тидѣ совет Ушәмбѣштыш цилә хрэсән хозанлык шотын 64 процентшѣ лиәш. Хрэсән халык шуку йиш копәрацы ушәмбѣшкѣ цымырналтәш: крѣдит шәләтѣлшѣ тәнләнбәмәш (товарищество) ушәмбѣшкѣ, йарвәр выжалымы тәнләнбәмәш ушәмбѣшкѣ машинә нәлмѣ тәнләнбәмәш ушәмбѣшкѣ, шѣшәр-тарык, роколма Ёштѣмѣ ушәмбѣшкѣ дә молы ушәмвләшкәт йалшталтәш. **Ти копәратывѣ ушәмвлә циләгә солам социализм сәмбн колтѣмәшкѣ изин-ольән пыртән миәт.**

Пытарақ копәрацы корны дон кәшбѣжѣ кольәктивбѣшкѣ, кѣтѣкѣн манмәш, колхозышкы ушналтшѣ нээр-покшал хрэсәнвләжѣ ылыт. Молы сола хозанлык копәрацывлә дорц колхозвләжѣ иквәрәш пәшә Ёштәш ушналтмы дон вәлә айырлат. Кольәктивбѣштѣ хрэсәнвлә иквәрәш нәлмѣ, выжалымы гѣц пасна иквәрәш мѣләнды пәшәм Ёштәт, иквәрәш шурным цымырат.

Пәльмлә, цилә колхозвләжок цилә пәшәмок эчә иквәрәш ак Ёштәп. Йужыжы шукѣрак пәшәмок иквәрәш Ёштәт, кыдыжы кыды-тидѣжѣм вәлә эчә Ёштәш цацат. Сола хозанлык пәшәм кольәктивбѣш ушнән, иквәрәш Ёштѣмәш нээр-кйдәләш хрэсән халыклан социализмбѣшкѣ кәшбѣжѣ кѣзѣт тѣн кого корнѣ ыләш.

Кольәктивбѣ хозанлыквлә кѣзѣт кок йиш ылыт: әртѣль дә комун.

Әртѣльбѣштѣ пәшә, мѣләнды, пәшә вольык, пәшә әдѣр, ләктѣш пушѣ вольык икуангәш (иквәрәш лиәлтәш). Икуангдымәшты кәрәл Ёлбшвләәт әртѣльбѣнәшок шотлалтѣт.

Комунышты пәшә иквәрәш Ёштәлтәш дә йөнәтѣлмѣ шотыш пырышывләжѣ: мѣләндыжѣ, пәшә воль-

ыкшы, ләктыш пушы вольыкшы, пәшә әдбәржб, ылышыжы дә молывләжәт икуэмбт.

Колхозвлә нима гыцәт когон сола дон солам, пәшәзы дон нәзәр—кыдәләш хрәсәнь халыкым лишы-ләмдәт. Колхозвлә хрәсәнь хозанлыкым цаткыдәм дәт, мўләндб пәшәкб йиш-йиш машинәвләм шукок пыртән миән, пәшәм куштылтат. Нинб аланлаок пәшәм пылан шот дон вктәрән миәш йоным пуат.

Солам кулакын кабала гыц ирбкышкб лыкмы пәшәштб кольәктивб хозанлыквлә когон палшат. Нәзәр—кыдәләш хрәсәньвлән шәлән ылымыштб кулаквләлән пбзбртблыктәш пиш палша. Нәзәрвлән цымыргымаш кулаквләлән пурым ак пу. Кулаквлә колхозлан тупыньш ылыт. Колхозышкб тәрзбвлә, нәзәр хрәсәньвлә, кыдәләшвлә ушналтыт. Колаквләм колхозышкы ак пыртәп. Нынбм худа мўләндбщкб колтат. Колхозышкы пырымб дон нәзәр дон кыдәләш хрәсәньвлә кулакын кабала гыц йараләшок айырат.

Кулак колхозышкы пырән гынь, тдым колхоз гыц лыкташ кәләш.

Ти кок йиш кольәктивб хозанлыквлә—артыэль дон комун—солаштыш социализмән хозанлыкәш шотлалтыт. Совет правитьблствб комуныст парты видбмб дон, пәшә бщтән анчыктымаш дон, пәшә бштбмәш дон ушналташ палша.

Магань палшымашым совет власть кольәктивбшкб ушналтшы нәзәр-кыдәләш хрәсәньвләлән пуа?

Пйтәрлиок парты дон правитьблствб кольәктивбшкб ушналтшы хрәсәньвләлән цилә сәмбнь палшымашым пуаи вәрвлә воктәншб совет кылвләлән шүдән.

Колхозышкы пырышы хозанлыквләлән вәлә мўләндбм пычкәдән, төрлән цумы лиәш, машинәвләмәт, крәдытбмәт, шбргбмәт пйтәрлиок пуат, тўләшбжәт тәржбм куштылтән миәт. Сола хозанлык налогым валтән тўлыктәт: комуныш пырышывләлән 60 про-

цэнтём валтат, артьэльй лтйшйвлалән 40 процентём, тәнләнймәш ушәмйщтйшйвлалән 25 процентём 1928/29 ии колхозвлалән 72 мйльион тәнә кредьй-тём пумы. Эртйшй инжй 60 мйльионым пумы ыльй.

1930 ии колхозвлалән 500 мйльион пумы лиэш.

Сола хозанлыкым копэрәндймәштй дә колхозан-дымашты маньарак йштән шоктмашна кайэш?

Колхозвлә (комунжы, артьэльжй, тәнләнймәш ушәмжй) 1929 иштй 200 процент кушкыныт. 1 октябрьэш 1929 ии СССР мычкы 75000 колхоз нарйылын. Колхозвлән үдймәш кымдәм 4.260.000 гәктәр лин, вәс шамак, 1928-шй и дорц 30 процент шукёмйн. 1930 иштй колхозвлә цилә хрәсәншотын 30 процентшймәт утла йшкә йбрйштй цымырат.

Кольэктивйй йштймәш пәшә планнам циләжймок эртәрән йштймй. Кйзйт район—район хәлә, округ, область хәлә колхоз йштән тәрвәнймәш кәә. Тён киндән районвләнәм (йывдвэл монгыр Кавказым, Покшал дон Ул-Йылдёр районвләм) кольэктивәнгдән шоктымаш 1931-шй иштй шошым, альй шйжым лиэш. Молы киндән районвләштйжй 1931-шй ии шйжым, альй 1932-ии шошымәш, йштәлт шот. (Рйды партком пынцалмашыжы гйц).

Нәээр паштәк кйдаләш хцәсәнш халыкат колхозыш пыраш тәрвәнйш.

Колхозвлән цилә ләктйш шотшы 340 процент шукёмйн, таварлык ләктйш шотшы 378 процент кушкын.

Шот дон кушмы гйц пасна, эчә шурны шачыш ләктйшвләжәт йшкә—турәнвлән дорц 20—25 процент лүктәлтён.

Тәвә колхозвлән дә йшкә-турешән хрәсәншвлән шурны шачыш ләктйш шотын цифырвләжым районвлә ййдә цәнтнәр шот дон анчыктымаш.

	Йыд дон ирвэл монгыр район	Йыд дон вадывэл монгыр район	Покшал вэрштыц йонгытмы район	Покшал вэрштыц шимрокан район	Урал район	Йылдыр район	Йыдвэл монгыр Кавказ район
Колхозвлә . . .	12,2	10	10,8	12,4	7,5	7,07	6,1
Бшкә-турешән хрәсән хозанлыквлә	10,0	8	8,3	9,9	6,9	6,7	5,1

Йажорак колхозвлә воктәнжы кызытат шурны лактыш Бшкә-турешәнвлә дорц 3—4 пачаш шуырак бләш. Тидым цэнтнәр шот дон анчыктымы ти цифырвлә дорц ужаш лиеш¹⁾

	Шадангы	Б р ж а . .
	Йыдвэл монгыр Кавказ район	Покшал вэрштыц йонгытмы район
Колхозвлә воктән	22,5	18,8
Бшкә-турешән хозанлыквлә воктән	5,4	8,3

Колхозвлән дохотым Бшкә-турешән хозанлыквлән дохот дон тәнгәштәрән анчымыкы кайеш²⁾.

¹⁾ РКИ-н анчыктымашыжы гыц.

²⁾ Муланды паша тымдышы институтын анчыктымашыжы.

	Смольэнск губэрньян		Саратйв губэрньян		Кубань область	
	Ышкэ-турэ- шан хозан- лыкын	Комунйн	Ышкэ-турэ- шан хозан- лыкын	Комунйн	Ышкэ-шурэ- шан хозан- лыкын	Комунйн
I эдэмлян вацмй- циля дохотшйм та- нйа шот дон анчйк- тймаш	416,6	778	295,2	417	378	667
Паша Ыштймы кэ- чй йбдэ вацшй до- хотшй шотшы	2,15	5,76	2,08	3,33	2,47	4,68

Ти цифырвлэят тэвэ, колхозвлэ Ышкэ турэшан хозанлык дорц пытыракон йажо Ылмым анчыктат.

Сэдбндон тэвэ 1929 ии нойаврын лишй Рйды комитьет партын плэnumжй пынцалэш:

„Сола хозанлыкым кольэктывангдймаш пашашты хресань халык лошты сарналтыш лимашым толшаш шошым удймаш пашам эртарымашты нэзэр-кыдалаш хресань хозанлыквлэм анчйк колтымы шот дон да солам социализымышкыла сарымй шот дон у гыц тарванышайшылык. Цила пашашток капитализ тышлыквлэ вйкы тарванымашым йтэн миэн, да цила статья социализман индустрин (фабрик-заводвлэн) сола хозанлык дон йонатымаш ваш пижыкыштым цаткы-дэмдэн миэн, парты ушэмвлэ толшаш удымаш пашам эртараш силаштым вэрэмашты мобльизовой-ышашлык ылыт. Кого Ыштймаш пашажы: паша йонатым копэрацывлэм, хресань хозанлык кольэктывангдймашым да совхозвлэм Ыштймашым когон шарышайшылык ылыт.

Рыдыштыш Исполком (ЦИК) вѣц и пѣтымашэш шурны лăктышым 60 процент йактэ лүктал шокташ колхозвлăлан шүдэн.

Тошты совхозвлăм цаткыдэмдымлă дă ув- лăм пачын шăрэн мимылă

Сола хозанлык пашашты совхозвлă изин-олэн (последовательно) социализмышкылă сарналтшы прѣдпри-йатывлă блыт. Нынѣн лошты тоштыжат ужат—пѣр-цанжы, у дон шышэр, пай, итѣн ыштышывлăжы дă молывлăжат эчэ улы.

Тошты совхозвлăн цилă мұланды шотшы 1929 и пѣ-тымашэш 1 мѣльион 816 тѣжэм гектэр, цилă ўды-машнан 1, 6 процентшы нăры, шотлалтэш. Йажо йиш-ырлык дон ўдымашыжы цилă ўдымаш кымдэмѣн 11 процентшы 1925 ии блын, 61 процент 1928 ии.

Шука совхозыштыжок шурны лăктыш ышкэ тур-шан хресаньвлăн дорц айыртэмынок йажо. 1).

РСФСР- ыштыш ышкэ ту- решан хр- саньвлан	Госсэль- синдикат совхоз- влан	Тамбовы- штыш Гос- сельтрес- тын	Йылдвэл Кавказыш- тыш Гос- селькуль- турѣн	Мирно- ыштыш Сакыр- трест ком- бинагын	Шевтэнко сакыртрест комбина- тын
Центнер шот дон кэлэсымаш					
8,1	9,8	14,4	15,7	20,1	22,2

Совет Ушэмѣн Рыдыштыш Исполкомжы 1928 ии дѣкаврѣн шурны лăктышым 60 процент совхоз-влăлан лүкталаш шүдэн.

Тошты совхозвлăм цаткыдэмдэн мимы годымок эчэ увлăжымат пачын миаш правительствы мұланды паша видышы кылвлăлан шүдэн. У гыц пачмы сов-

1) Йаковльэвын доклад гыц

хозвлә айбртәмьнок пёрцы киндём ёштёшашлык ёлыт.

У совхозвлә йәрә кишё мўләндөш (Йыдвёл Кавказёштё, Уралыштё, Йёлдёр воктэн, Сибирёштё, Кримёштё, Казакстанёштё, Украинёштё) ёштёлтёт. Хрөсәнвлән мўләндөш совхозвләм ёштёмё ак ли.

У совхозвлә кок иштё 1 мёльион 640 тьжэм тонн таварлык киндём пушашлык ёлыт. 1929-шё ии пёрцы пушё совхозвлә 8 мёльион тонн таварлык киндём пуёнёт.

У совхозвләм пачаш 335 мёльион тәнгәм пуаш ёштёмё.

Совхозвләнә и йёдә 1 мёльион 640 тьжэм тонн киндём пуаш тьнгәлыт гьнь, окса шавёмашнәм мьнгөшок пёрьктәт. Тидём нөзөр—кёдәләш хрөсәнвләнән циләнәнок пәләш кәләш. Тидё киндё ситәрёмаштёнә кого пёркәм пуа.

Совхозвлә, колхозвлә нөзөр—кёдәләш хрөсән халык дон пытырак вәш каштшашлык ылыт. Тьнг хрөсән халыкшат, совхозшат дә колхозшат цилән ик кого пәшәм—киндё шурным 30—35 процөнт лүктәлмё пәшәм, үдёмәш шәрёмё, кымдәөмдёмё пәшәм—ёштёшашлык ёлыт.

Йөндәрёмәш (промышльәннөсть) шурны лүктәлмәш вэрц когон дә когон вәлө кёрөдәләш. Сола хозанлыккан кәрәл машинәвләм ёштёмәшөжё, трактырвләжө, миньэрал пышкыдөмдөшвләжө, локтылшы шукш дон кавшангывлә дон кёрөдәлмё йөнвләжө цилә тидё хозанлык пәшәм лүктәлшө, шурны ләктёш шукөмдөшө кого силән әмәвлә ылыт. Йөндәрёмәшым шәрөдә сола хозанлыкымат шәрән шокташ ак ли.

Сола хозанлыклан крэдъитым пумаш.

Шурны шачаш лăктышым лăктълмь пашашты сола хозанлыклан крэдъитым пумашат совет правительль-вйн пиш кого кэрл йонжы ылэш.

Кугижан правительльствын сола хозанлыклан шавь-мь роскотшым совет правительльствын дон тангаш-тэрэн анчымыкы кайэш: 1913 ии кугижан правительль-ствы сола хозанлыклан 200 мильион тангам чэронцы шот дон пуэн, совет правительльствы 1927/28 ии 771 мильион тангам пуэн, 1928/29 иштжы 1 мильи-ард 800 мильионым.

Айыртшыжы сола хозанлыклан шуку окса пумаш-ты вэлэ агыл. Ти шот дон совет правительльствы кугижан правительльствы гыц когон айырла.

Вэс шот дон эчэ крэдъитшымат пэрвишй дорц вэс эдэмвлалэн вэлэ пуат. Кугижан правительльствы го-дым крэдъитым солаштыш уланрак эдэмвлалэн вэлэ пуат ылын, пыйырка цуца солаштыш пайанвлалэн пал-шаш маньин вэлэ крэдъитшымат пуат ылын. Нээр-влажы крэдъитым нэлън кэрдэлйт. Ниньим түлэн кэртйдимашэш шотлэныт.

Крэдъит пумашым манман кызыт вэс корны дон колтэныт. Вэс корныдон колтымьжым тэвэ ти ци-фьрвлэ вьлэц ужаш лиэш:

1926 ии крэдъит нэлшывлэм процент дон анчык-тымаш:

Паша ыштышы вольыктымвлэ	19,8
1 вольыкан	56,1
2 "	16,1
3 "	5,2
4 " да кышкыла	2,8
Цилажы	100

Крэдъит ушэмьшты шалгышы чльэнвлажы, крэдъит нэлшывлажы нуждавля да кыдалаш хресаньвлэ ылыт.

Нэзэрвлälän крэдъитым пуаш гасна сүм улы.

Хрэсәнълän магань кэрälвлäэш крэдъитым пуат? Пйтарлиок пашä вольык нäläш. Тидь нэзэр хрэсәньвлälän дä кьдäläшвлälän пишок кэрäl шотан крэдъит йлэш. Ти крэдъит нйным йалвккй шагалташ, таварлык шурным йштйктäш палшйшй йлэш.

Машинавлäm нälмäштät хрэсән халыкклан крэдъит когон палша.

Сола хозанлык пашä йштймäш äдйр шот 1920 ии годшы шот дорц кушкын гйньät, кйзйтät эчэ мүйлändigм 60—80 процентшым шагавуй дон пйргэдйт. Цилä вәрэок машинавлä, запас äдйрвлäjбй дä молжат äк ситеп. Ти культур шотан äдйрвлän ситбдбмäш шурнй лүктälмäшым äптйртйлэш.

Тидьм шамланэн, солалан машина нäläш крэдъит пумашым правитьильствй шуку колта.

Шурны шачыш лүктälмбй пашäштбй дä хрэсән хозанлыкым виандбймäштбй вольык урдймаш когон палша. Вольык шукбй лиэш гйнь, намозат шуку лиэш. Намозыжбй лиэшät, шурнйжат шачышан лиэш. Сэдйндон ышкал нäläшät хрэсәньвлälän крэдъитым шукбй пуат. Сола хозанлык крэдъитын палшымыжы дон хрэсәнвлä 1923 и гйц 1926 и йактэ 820 тйжэм йшкалым нälбнйт. Тидь Совет Ушэмйштйнä, тй жэпло годымок, цилä вольык шот кушмын 20 процентшй лиэш.

Вырлык ситарымäшät дä йажо йиш вйрлык үдбмäшät когон шурнй лäктбшым лүктälэш, манын попйшна. Лу и лошты вйрлык пашälän 97 мйльион тängä нәрбй шävбмбй.

Мүйлändig тйрлбмäш, пайылбмаш пашä внктарäшät крэдъит когон палша. Лу и лоштб мүйлändig тйрлбмбй, пайылымы пашälän 80 мйльион тängäm пумы.

Крэдъит пуэн палшймбй дон нэзэр кьдäläш хрэсәньвлä 1 мйльионашат утла пашä вольыкым, 820 тйжэм ышкалым, мйльионак пäläk плугвлäm, 420 тйжэм ширэм, 98 тйжэм үдбмбй машинавлäm, 92 тйжэм

кылтэ шимы машинэвлэм, 184 тыйжэм пырцы иштрайы-
мы машинэвлэм да трийэрвлэм нэлбнйт.

Тиды цила 2 млыон 200 тыйжэм гэктэр мўландым
у гыц пыдырташ палшэн. Тиды тиун эртышы ивлэ
кыдлашты ўдымаш кымдэмнэм 10 процент шукэмдыш.

Хрэсань хозанлыкнан лэктышыжы кредыт палшы-
мы дон 200 млыон тангашат утла лўкталты.

Сола хозанлыкым социальизм корны дон вэсэмдэш
(рэконструкцандаш) кредытын палшымыжы гишан
айыртэмбнок кэлэсэлбнэ. Тишты пйтэрлиок трактыр
нэлэш кредыт пумашым кэлэсэлтэш. Трактыр мўлан-
ды тэрлымаш пашам, халык копэрэндымашым, ныр
паша йажоземдымашым да молымат пйт тэргэ. Трак-
тыр нэлэш кого сум пуалтэш.

Шукы нырыш ванчымаш шурны лўкталмашын кого-
рак йон шотыштышыжок блэш. Шукы нырыш ван-
чаш кыльэвыр, шуды нўшмы кэлэш. Шуды нўшмым
хрэсаньлан вазах куштылташ эртышы ти кым и лош-
ты 20 млыон тангашат утла пумы. Ти окса дон хрэ-
саньвлэ 300 тыйжэм цэнтнэр шуды нўшмым нэлбнйт.

Шурны лўкталмы пашашты тэвэ сола-хозанлык
кредытет мам пуа.

Сола хозанлык виангмаш гишан, совхоз дон колхоз-
влэ, машинэ-трактыр станцы коперацы да эчэ молы-
влэ кушмы гишанат кэлэсымашвлэнэ сола хозан-
лык вала манмы гишан вургымлашкы лыпшалтшывлэн
шайам йардымэш лыктыт. Хрэсаньвлэ колхозыш ак
пырэл, колхозвлэм ыштымаш да кулаквлэ ваштарэш
кэмаш сандэлыкнэм киндыде кодымла манмы, вургым-
лашкы лыпшалтшывлэн шайа, шўкшэш лэктын.

Вургымлашкы лыпшалтшывлэн пророкланымашыш-
ты шырпын шэлэнэн.

Троцкиствлэн, бньандарымашыштат: пашэзы йых
хрэсань халыкым социальизм ыштымаш пашашты паш-
тэкпы нанэн ак кэрдт манмаш ташкалт кэн.

Бндэ кыдалаш хрэсань колхозыш пырымым сынцэ-
дымыжят ужэш.

1930 ии шошым үдүмашәш пытырак кого Ыштышашлык пашавлә.

Шурны ләктыш лүктәлмә гишән лыкмы СССР Рёды Исполкомын законжы нәээр хрәсәнвлән дә кыдәләшвләлән йаралла Ыштымы.

Нәээр хрәсәнвлә дә кыдәләшвлә үдүмаш кымдәмым, шурным шәрәш цацат. Кулаквлә тиды ваштарәш кырәдәл шалгат. Нәээр дон кыдәләш хрәсәнвлән Ылымаш пыжлалтмаш кулаквләлән вәлә пайда: нынын пыжлалтшы Ылымаш кулаклан нәээр-кыдәләш хрәсәнбим кормәштыләш куштылта вәлә. Нәээр хрәсәнвлән хозанлык лүктәлтмәшбжы кәрәк маганьжат кулакын кид лывац кәдәрә вәлә. Сәдйндон нәээр дон кыдәләш хрәсәнвлә үдүмаш кымдәмым шәрән миән, шурны лүктәлмә агрикультур йөнвдәм пыртән миән, Ышкә хозанлыкыштым когонрак копәрацәндән дә кольәктивяндән миән, пәтырак кулак ваштарәш шалашлык Ылт.

Сәдйндон сола скотвләшты сола советвлән вуйлалтышывлән отчот пумы годым, кантон советвлән погынымашвләшты кантон вуйлалтышын отчот пумбжы годым дә областыштыш советвлән погынымашышты область вуйлалтышын отчоҗ пумбжы годым, погынымашышкы толшы дьәлэгәтвләлән шурны лүктәлмәш пашавләм вәрвлә воктәншы советвлән Ыштымыштым тәргән шалгаш кәләш.

Маньарак нәээр-кыдәләш хрәсәнвлә дә вәрвлә воктәншы хылвләнә шурны лүктәлмә гишән лыкмы законым Ынблән шомыштым 1924-шы ии шошым үдүмаш пашам эртәрбимаш анчыкта.

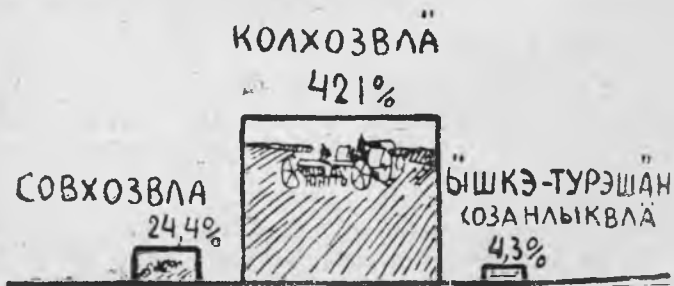
1929-шы ии СССР Рёды Исполком шошым үдүмаш пашам эртәрбимы годым үдүмаш кымдәмым 7 процент шәрәш, шурны ләктышышжым 3 процент лүктәләш шүдән Ылы.

Кыцәләрак ти шүдүмашымы Ыштән шоктымы? Рёдыштыш статыстык паша видәмын шотлымашышжы

Р. С. Ф. С. Р.

У К Р А И Н А

Ўдёмаш кымдэмьн 1929-шй иэш кушмьйжым процент дон анчьйктмьмаш.

Удымаш кымдэм 1929 ии 6 процент кушмым анчыкта. Кушмашыжы колхозвлан, совхозвлан, нэзер-кыдалаш хресаньвлан шотэш лин. Кулаквлә удымаш кымдэмым йори кытыртат. Ти шот дон солаштыш тын халыкшы (нэзервлажы, кыдалашвлажы) шурны лүкталмаш пашашты пыт кычэн бштэныт.

Ма бндэ вэс шошым удымаш пашам эртарышашлык ылына. Тиды халык хозанлыкын пытырак кого керал пашажы ыләш.

Сола хозанлыкым виандымы, социальизм шот дон колташ, бштышаш пашажы 1930 ии тидывлә лит:

Пытарлиш паша—сола хозанлык пашашты социальизман сактырвләм (совхозвләм, колхозвләм, машина-трактыр станцывләм) когон шараш дә йажоагаш кэлэш.

Вэс паша—шурны лактыш лүкталмашты, удымаш кымдэмым шарымашты, пырцы ситарымы шотан пашашты планбшты шудымым бштэн шокташ цацаш кэлэш.

Кымшы паша—вольык виандымаш пашашты тураракынок сарналтышым пуаш кэлэш.

Нылымшы паша—таварлык шурны лактышым дә кавштавичыным, садыным пытырак виандымаш.

Вызымшы паша—сола хозанлык мэханызандымышым, химандымышым дә индустияндымышым цилә сэмьнь вәшкәш.

Кудымшы паша—контрактацы бштымаш договырвләм эчәт шукэмдымаш, айыртэмынок шукы иэн бштымвләм, сола хозанлыкым кольэктивандэн мийш палшымы шот дон бштымаш.

Шымышы паша—нэзерлән паша шотан кого палшымашым цилә шот дон шарымаш дә кыдалашвлалән когон колэрагаш дә икуагаш палшымаш. Пашажы кулак ваштарэш пыт кыредалмаш шот дон дә тыдым йых ылмашыжым пытарымлә кешашлык.

Ти пашавләм бштэн шоктышашланэн, Халык Коми-сарвлән Совет ти йонвләм пашашкы пырташ лин.

Удѣмаш кѣмдэмѣм 11 процент шарѣмлѣ

Совет сандѣлѣк мѣчкѣ удѣмаш кѣмдэм 11 процент шарѣлѣшѣлѣк, РСФСР мѣчкѣжы 1929 ии дорц 14,5 процент, Украинѣштѣ 10,4 процент.

Пасна сѣктѣр шот дон удѣмаш кѣмдэм шарѣмаш тѣгѣнь лишѣшлѣк:

Шошѣм удѣмашнѣн цилѣ кѣмдэмжѣ РСФСР-ѣштѣ 71 мѣлѣион гѣктѣр лиѣш, Украинѣштѣ 26,3 мѣлѣион гѣктѣр нѣрѣ. Социализмѣн сѣктѣрѣн (совхозѣн, колхозѣн) удѣмаш шотшѣ шукѣракок шарѣлѣ. РСФСР мѣчкѣ социализмѣн сѣктѣр икиѣш шурнѣштѣ 1929-шѣ иштѣш 5,4 процент удѣмаш гѣц, 1930-шы ии 36 процентѣш цилѣ удѣмаш кѣмдэм шотѣштѣ лѣктѣлтѣш.

Ти шот дон сѣктѣрвлѣ воктѣнжѣ тѣнѣ лишѣшлѣк: совхозвлѣ воктѣн 3 мѣлѣион гѣктѣр, колхозвлѣ воктѣн 24 мѣлѣион гѣктѣр, Ышкѣ-турѣшѣн хозанлѣквлѣ воктѣн 44 мѣлѣион 900 тѣжѣм гѣктѣр.

Совет Ушѣм мѣчкѣжы 30 мѣлѣион гѣктѣрѣм колхозвлѣ удѣшѣшлѣк Ылѣт.

Айѣртѣмѣнок таварлѣк шурнѣ удѣмашѣм шукѣмдѣш пѣшѣм виктѣрѣш кѣлѣш.

СССР мѣчкѣ шурнѣ лѣктѣшѣм 8 процент лѣктѣлмѣлѣ.

СССР-ѣн контроль цифѣрвлѣжѣ дон (анцыц анѣйкѣгѣмаш) 8 процент гѣц кѣшкѣлѣ шурнѣ шачѣшѣм лѣктѣлѣш Ыштѣмѣ. РСФСР мѣчкѣ 8-9 процентѣм, Украинѣ мѣчкѣ 15 процент гѣц кѣшкѣлѣ, Ышкѣ-турѣшѣн хозанлѣквлѣштѣ; колхозвлѣштѣ Ышкѣ турѣшѣн хозанлѣквлѣ дон тѣнѣштѣрѣмаштѣ 25 процентѣм, совхозвлѣштѣжѣ 100 процентѣм.

Шурнѣ шачѣшѣм лѣктѣлшѣшлѣнѣн, шукѣ нѣрѣш ванѣшѣмашѣм РСФСР мѣчкѣ 1929-шѣ иштѣш 17 мѣлѣион гѣктѣр дорц 34 мѣлѣион гѣктѣрѣш шоктѣш кѣлѣш.

ШОШЫМ 1930ШЫИ
РСФСР МЫЧКЫ 71МЫЛЬИОН
ГЭКТАР ҮДЫМЫ

ЛИЭШ

СОВХОЗЛАА ВОКТЭН
3,000,000
ГЭКТАР

КОЛХОЗЛАА ВОКТЭН

БИШКЭ-ТУРЭШАН
ХОЗАНЛЫКЛАА ВОКТЭН

Пёрцё ирбктымашым цилә, 100 процентгә, бимышт-
лә, трийер донжы улы пёрцён 74 процентым ирбк-
тымлә.

Йажо йиш (сортан) пёрцё дон үдймаш кымдәйм
СССР мычкы имәшы 8,5 процент дорц 13 процентым
шоктымла. РСФСР мычкы 22 процент гыц күшкыла
пёрцё культур шотышты шоктымла.

Миньэрал пышкыдәмдышвлә дон 2720000 гәктәрйм
пышкыдәмдымлә. Ти шотышты РСФСР мычкыжы
504000 гәктәрйм.

Ир кыралмы паржы дә йажоандымжы шбжы үдй-

УДЫМАШ КЫМДӘМ
ТЭНЭ ШАРЛАЛТЭШ

ШАДАНБЫ
ЛЫВАЛНЫ

ЗАВОДЛЫК ШУР-
НЫ ЛЫВАЛНЫ

ПЫРСА ЙИШ
КИНДЙ ЛЫВАЛНЫ

паш кымдэмбн РСФСР мбчкы 53 процентшб лишашлык. Икиашым машина дон удбмашым 39 процент йактэ шоктымла.

Кылмбкташ кыралмашым 1931-шб ии икиаш удбм вярлән 65 процент йактэ шоктымла. Сола хозанлык паша локтылшывла (саранча, суслык, алык лыпы) дон кырэдәлмаш йбнвләм шукәмдбмлә.

Совхоз, колхоз, машина-трактыр станцывлашты 100 процентгә ирә сорт вырлык дон удбмлә. Агроминимумым вольык урдымаш йбнвлә (зоо дон вэт минимум) дон тэмаш.

Агро-зоо-минимумым цилә солашкок пйрташ кэләш.

Вольык урдымаш пашам виандымаш.

Эртбшб ти кок и лошты вольык урдымаш когон шарлбдә. Тидб социализм бштбмаш пашаләннә ко-го лүдбш лин кәрдбм анчыкта. Сәдбндон вольык урдымаш пашанә шошым удбмаш паша планышты пйрцб пробльәмләок (пашәләок) покшал вәрбшты лишашлык.

1930-шы ии вольык шот кушмаш СССР мычкы ти шот дон лишашлык: имны вольык 3,5 процент, шуран вольык 4,5 процент (ти шотышты РСФСР мбчкы 4,9 процент), сасна шот 10 процент. (РСФСР мбчкы 28 процент) шарык дон кәсб шот—3,2 процент (РСФСР мычкы 5,1 процент).

„Вольык шукәмәлтбм айыртәмбнок шалдбра хозанлыкышты, совхоз дон колхозвләшты анчаш кэләш“.

Ти шот дон йори вольык урдымы шалдыра совхозвлә, колхозвлә—пай вольык, саснан, шарыкын дә молы вольык урдыманвләәт бштәлтйт.

Цилә совхозышток дә колхозыштаг вольык шукәмдбмашым пыт анчаш кэләш. 1930-шб ии пйтбмашеш совхоз дон колхозвләшты вольык шот СССР мбчкы

цилә вольык шот гыц 5, 4 процентшы, 1929-шы ииш-
тыш 1, 2 процент вәрэш, шукэмшашлы.

РСФСР мйчкы вольык шотым совхоз дон колхоз-
вләштй 1, 2 процент дорц 19, 6 процент йактә шок-
таш кәләш.

Совхоз дон колхозвләштй вольыкым шукәмдймй
годймок эчә бйшкә турәш бйлйшй нәээр-кбйдәләш хо-
занлыкын вольык шукәмдәш цилә йбнвләмок моаш
кәләш дә таварлык вольык шотшымат шукәмдймлә.
Шйшәр ләктйшйм РСФСР мычкы 7 процент куш-
тымла.

Вольык тйләт шотым дә тйдйн ләктйшйжйм шукәм-
дйшәшләнән, дә кормыжйм йәжоэмдйшәшләнән, шудй
йдйм кымдәмйм РСФСР мычкы 7 процент шукәм-
дймлә.

Сола хозанлыкәш шуды нйшмбй кәрәлйм ситәрй-
шәшләнән, ырлык шудым ситәлыкк кодымла. Ти
шот дон совхозвләш, колхозвләш, машинә-трактыр
районвләш нйшмйлык вәрвләм бйштәш айыртәмбйнок
шамланымла.

Алыкым, кйтө кашмы вәрйм СССР мйчкы 1600000
гәктәр йәжоэмдймбй лиәш (ти шотышты РСФСР мыч-
кы 880 тйжәм гәктәр). Кормбй шуктым башнйвләм
2500 СССР мычкы бйштәш лимбй дә 12000 пәл башнйан-
вләм, дә йәмвләм, дә 100 тйжәм нәрбй тйгыдбйн шук-
тым варвләм бйштәш сөрймбй. Тәнә бйштән 1¹/₂ мбйльи-
он шуран шалдыра вольыкым шукәмдән кәрдбйна.

Шйшәр ләктйш контрактотайымашым шукәмдәш
кәләш. Вольык контрактотайымашым СССР мычкы
2 тйжәмәт угла бйштәш кәләш. Йбндәрймәшбйн когон
вианмәшбйжй шуку мижйм тәргә. Сәбйндон кужы
вйцкбйм мижән шарыкым 1130000 вуй нәрйш 1930-шы ии
шокташ шйдймбй дә цащтырарак мижән шарык дон
каракуль йиш шарыквләләнжәт йбнвләм шукәмдәш
шйдймбй.

1930-шы ии 40 тйжәм вольык витәм, 10450 сасна

витам да 3 тѣжэм шарык витам икуангдыманвләм (обобщественных) ик РСФСР-ышток ышташ лимы.

Контроль ыштышы ушәмвлә 300 тѣжэм ышкалым РСФСР мѣчки ышкымыштын анчымашкы нәлшашлык ылыт. Ти шотышты 200 тѣжэмжы совхозвләнѣм.

Ужыда тәвә, магань кого пәшәвләм вольык урдымаш пәшәшты ыштышашлык ылына.

Совхоз дон козхозвлән кушмашым шукәм-дымлә.

Нәзәр-кәдәләш хрәсәнь халыкын ылымашым йаш-токок йажоэмдымаш да цилә сола хозанлыкнам виңдәмаш социализм шотан муләнды пәшә видымашым ыштән шокта, манын ма кытѣрышна.

Сәдѣндон тәвә 1930 ии совхозвләм да колхозвләм эчә когон шәрәш лимы. Совхозвлән муләнды кымдәмжы 8,2 мѣльион гәктәр 1929-шы ии дорц 18,5 гәктәршкы 1930 ии шәрән шоктымы лиэш. Ти шот дон у гыц 179 совхоз ыштәлтәш.

Пәшәм йажон ыштымашәт пүлә шукәмәш. Ышкывлән шагалмы ләктыш әк тошты совхозвлән 20 процент валышашлык, пәшә ашындарымашыжы тошты совхозышты 30 процент да эчә күшкыләләжәт лүктәлтшашлык, у совхозвләштѣжы 50 процент кузышашлык. Машинә дон ыштымаш тошты совхозышты 47 процент гыц 71 процент йәктә шошашлык, у совхозвлә воктәнжы 80 процент.

Эчә паकылажы, 1930 ии 129 машинә трактыр станцывлә у гыц пачылтшашлык. Ти станцывлә лимы дон шуку йаш контрактацывләм ыштымашвлә дон да мол йөнвлә донат 400 районым кымдыкәшок кольәктивәндымәнѣм ыштымлә. Ти районвлә воктән 90 процент нәзәр—кәдәләш хрәсәнь хозанлыкым пѣрцѣ ыштымәнѣшкы кольәктивәндымлә, молы районвлә воктәнжы 75 процентым.

Р айон-кымдыкәш кольәктивәндымаш гыц пасна

эчэ 1040 шалдыра колхозым РСФСР мычкы шәрэн колташ лимбѣ.

Колхозвлән цилә шотшы 1930 илән шошымэш РСФСР ышты 56000 лишәшлык. Тѣшкѣ 6 мѣльион 640 тѣжэм нэзэр—кѣдәләш хозанлыкым пыртымы лиэш, вэс шамак, РСФСР-ыштыш цилә хрәсән хозанлыкын 34 процэнтшѣм.

1930 ин шошым колхозвлән үдѣмәш кымдэм СССР мычкы 30 мѣльион гәктәрѣм эртәрэн шукәмэш.

Шот дон кушмы шотышты колхозвлән йажоан-машѣмат анжалмы лиэш. Колхозвлән шәрлѣмәш икиәш үдѣмәштѣ икпораткан шотлән 70 гәктәр ик колхозлан вәцмы шотым 428 гәктәрѣш шоктымла, вэс шамак, 19 куды йиш гѣц 120 куды ийш йәктә. Бѣлѣшѣм, пәшә әдѣрѣм дә ләктѣш пушы волькым икуандымашат когон кушкәш. Тәрзѣвләм, нэзэрвләм колхозвләштѣ шукәмдѣшәшләнән, 400 тѣжэм тәрзѣ куды йишѣм колхозышкы пырташ бѣштѣмѣ. Контрактацѣ бѣштѣмәш шәрлә, СССР мычкы икиәш үдѣмәшѣн 90 процэнтшѣ нәрѣ контрактаялташшылык.

Шошым үдѣмәш пәшәлән пәшә әдѣрвләм ситәрѣмәш.

Сола хозанлык шошым үдѣмәш пәшәлән кого палшымашым кугижәншѣ гѣц ужәш. Сола хозанлык пәшә бѣштѣмѣ машинәвләм, запас әдѣрвләм 141 мѣльион тәнгәшѣм шошымэш РСФСР мычкы колташ лимбѣ, 41430 имнѣ силаш трактырвләм колталтәш.

Миньэрал пышкѣдәмдѣшѣм сола хозанлыкклан 270¹/₂ тѣжэм тонным шошым пумы лиэш. Рәмонт бѣштѣмәш мастарлымы вәрвлә, машинә тѣрлѣмѣ вәрвлә шукәмѣт (пѣтәрлишѣжѣ 30 дон, вәсѣжѣ 300 дон).

Прокатәш пушы шалдыра машинә станцывлә 1000 у гѣц бѣштәлтѣт дә 5420 пѣрцѣ итрайѣм пунктвлә пачылтыт.

Ўдйшашлык ырлык ситәрәш 14 мйльион цэнтнэр запас ырлыкым опташ кэлэш. Йажо йиш ырлыкым госсортфондышкы йәмдйльймәшым совхозвләән колхозвләән дә сола козанлык копэрацывләән 47.930.000 цэнтнэрбйш шоктымла. Ти шот гыц 2.111.000 цэнтнэржбй анцыкылаш шәрймәшлән. Шуды нүшмбй 770,6 тбйжэм цэнтнэр пуалтэш.

Рбйдбйштбйш с/х банк шошым ўдймәш пәшәэш имычкы пушашлык кредьитын 60 процэнтшбйм пушашлык. Тидбй 814 мйльион таңа лиэш.

Кугижәншбйн палшымашбйжы кого гбйньәт, тидбй хрәсәнвлән бйшкбймбйштбйн ылмаш дорц изи шот вәлэ ылэш. Сэдбйндон цилә нэзэр—кбйдәләш хозанлыклан, цилә колхозлан дә совхозлан бйшкбймбйштбйн ылмашыштым пиштәш кэлэш, бйшкбймбйштын әдбйрвлән, пәшә вольыкклан пәшәм ситәрэнөк бйштбйктбймлә. Ўдбймәш нырым кымдаэмдәш дә шурны лүктәләш бйшкбймбйн улы ырлыкым циләгәок пиштбймлә.

Шошым ўдбймәш пәшә йбйр халыккйәл бнғылымашым кымданок шәрэн колтымла.

„Шошым ўдбймәш пәшәвләм циләгәок бйштән шоктәш пәшәзбй йыхын, тәрзбйн дә нэзэр—кбйдәләш хрәсәнхалыкын цацымашыжым, мбйштбймашбйжбйм дә анцылтымашбйжбйм когон тәрвәтәш кэлэш“.

Ти шот дон солә хозанлык пәшә бйштбймәш кангәшвлән пәшәм цилә солашток шәрэн колташ кэлэш. Пәшә йөнәтбйм кангәшбйм икпылоток погән миэн, тбйшкбй колхозныыквлән, тәрзбйвлән, нэзэр—кбйдәләш хрәсәнвлән анцылтышы эдәмвләштбйм дә агрономвләм, учитьбйльвләм дә комсомольцывләм шывшын шолгән, кангәшвләм бйштәш кэлэш.

Цилә совхозышты, колхозышты, трактыр станцышты дә солашты социальизмән таңгәшәрймәшбйм бйштәш кэлэш, цилә хозанлык пәшән йажоангмашым,

ашындарымашым, вольык дон паша адырвләм пашашкы шывшын шоктымашым, вольык урдымашын йажоангмашыжым, вольык шотын, ләләйцшын, йажон анчалтмашын кушмашыштым, шуку пйрэзы кушты-машым шышәр ләктыш шукәмләшым бштәш цацаш кәләш.

Тидым йөндәрймаш пашаштыш ударный бригадывлән бштән анчымашвләм анчән бштәш кәләш. Ударный бригадыжым цилә пашәләнок бштәмлә. Тышкы тәрзы, солаштыш нээр—кыдалаш хрәсань, колхозный, тракторист, агрономвлә ло гыц йажорак эдәмвләжым пыртымла.

Шошым үдймаш пашәлән йәмдәләлтәш дә эртәрәш 4 тәжәм пашәзы бригадым колтымы лиэш.

Тиләц пасна, алаштыш агрономвләм, сола хозанлык специальствләм моблызацы шот дон солашкы колтымы лиэш.

Шошым үдймаш пашәәш йәмдәләлтәш дә эртәрәш 2000 студьәнтым, сола хозанлык пашә тымдымы вузыштышывләм, тәхныкумыштышывләм 1—2 тәлзәш солашкы колтат.

Шошым үдймаш пашә бштәш 25 тәжәм пашәзым колхозвләшкы, машина—трактыр станцывләшкы, тышкән цымыргымаш ушәмвләшкы колтат.

РСФСР мычкы 215 тәжәм агро-зоо уполномочыныйвлә пашәм бштәнйт. Шошым үдймәшәш нини 500 тәжәм лит. Нини лымын бштәмй кытык срокан курсым тымән ләктыт. Курсышкыжы колхозныйквләм шукурак пыртымла: нини вара сола хозанлык пашә бштәмәштй инструктырвлә лин кәрдыт.

Вольыкым пйтәрәш цацаш ак кәл, колхозыш пырым анцыц выжалымла агыл. Выжалән колтышывләлән мбнгәшок нәлбиктәш кәләш, альбы выжалым вольык таржым колхозын казнашкы пиштыктымлә, колхоз вара вәс вольыкым нәләш.

Шошым үдймаш пашәнә йых лоштыш кырәдәлмәш когон тәрвәнәлтмй шотан лиэш. Эчәт кулаквлә со-

АИЫРТЭМЫНОК
РСФСР
РАЙОНВЛА ВОКТЭН
УДЫМАШ КЫМДЭМЫМ
ТЭНГЭ ШАРАШ
КЭЛЭШ

циализм Ёштѳмашѳм аптѳртѳш цацаш тѳнгѳлт.

Ти шот дон тѳрзѳвлѳлѳн, нѳѳѳр—кѳдѳлѳш хрѳсѳнѳвлѳлѳн шѳшѳм ѳдѳмѳш пѳшѳм рѳвѳлѳуцы Ёштѳм шѳтон, вѳрсы пѳшѳлѳ ѳртѳрѳш кѳлѳш. Социализм шѳтан корны дон солам колташ, капитализмѳн важшѳм кукулѳн лыкташ, кулак ѳѳхѳм пытарѳн шуам кого пѳшѳм Ёштѳн шѳкташ кѳлѳш.

Мэтёр шот дон висёмь таблиць.

Кёт шот висä

1 киломётёршть (*км*)¹ 1000 мётёр ёлэш;
1 мётёршть (*м*)—100 саньтымётёр; 1 саньтымётёршть (*см*)—10 милымётёр; (*мм*).

Лэльц шот висä.

1 тонншть (*т*) 10 цэнтнэр äльь 1000 килограмм ёлэш; 1 цэнтнэршть (*ц*)—100 килограмм; 1 килограммшты (*кг*)—1000 грамм (*г*)

Кымдэм шот висä.

1 гектёршть (*га*) 10.000 квадрат мётёр ёлэш.

Вишкьдь дон йьштьёра äдырвлäm висём шот.

1 гектольитёршть (*л*) 100 литёр (*л*)

Мётёр шот дон висём таблицьём, когон кэрäлжём, рушда висä дон тãгäштäрьмãш.

1 киломётёр—ик уштёш нäрьь. 16 киломётёр—15 уштёш.

1 мётёр—22 вэршок дä пэльь.

1 тонн—61 пуд дä 2 кёрвэнä.

1 килограмм—кёрвэнä дä нёл луаш пай (2,4 кёр)
Ик кёрвэнäшть—400 грамм.

1 гектёр—0,9 сэтьинä, äльь 2200 квадрат вочёк.

1 гектольитёр—16 пылыштоп.

1 льитёр—1,6 пёлёштоп.

¹) Скопкь кёргёшть ( ) кньюгäэш кь ёкьин сирёмьм ашчкьтёмь.

В У Й А Н Д Ы М А Ш.

(Кнъигашты сирымым кытыкын кэлэсймаш).

Страницашы

Малын сәндәлыкыштынә киндй чыды	3
5 и лоштй шурнй шачышым 30—35 процән- тым лүктән шокташ кэлэш	9
Тыгыды йиш вёрлыкым йажо йиш вёрлык дон дә йажоэмдыман дон вашталтымла	14
Вёрлыкым шынбктэнок итрайыктымаш	16
Агроминымум	21
Сола хозанлык пашә локтылшы шукш, кав- шанывлә дон кырэдалмаш	24
Сола хозанлык пашә бштымй машинәвләм, кычылтмй әдырвләм ситарымаш	26
Машинәвләм кычылташ палшымаш дә төр- лымаш	31
Машинә-трактыр станцьвлә 2—3-ишты шур- ным 50 процән лүктән шоктат	34
Миньэрал пышкыдемдышвлә шурнй ләктышым 50 процән лүктәлыт	37
Мүләнды төрлымаш пашам кынәштәрымаш	40
Контрактацы	45
Агрономвләм дә агроном пашә шотыштыш пәлбәмәшвләм шәрымаш	47
Шуны лүктәл кәрдшы тынг корныжы совхоз- влә, колхозвлә йлыт	51

Тоштӱ совхозвлӓм цаткыдӓмдӱмлӓ дӓ увлӓм пачӱн шӓрӓн мимӱлӓ	59
Сола хозанлыкклан кредытӱм пумаш	61
1930 ии шошӱм ӱдӱмӓшӓш пӱтырак кого ӱштӱшӓшлӱк пӓшӓвлӓ	64
ӱдӱмӓш кӱмдӓмӱм 11 процент шарӱмлӓ	67
СССР мӱчкӱ шурнӱ лӓктӱшӱм 8 процент лӱктӓлмӱлӓ	67
Вольык урдӱмаш пӓшӓм виӓндӱмӓш	70
Совхоз дон колхозвлӓн кушмашӱм шукӓм-дӱмлӓ	72
Шошым ӱдӱмӓш пӓшалӓн пӓшӓ ӓдӱрвлӓм ситӓрӱмӓш	73
Шошӱм ӱдӱмӓш пӓшӓ йӱр халӱккӱӓл ӱнӱлӱ-машӱм кӱмданок шарӓн колтымла	74
Мӓтр шот дон висӱмӱ таблицӱ	79

76/10X-10

23340

4 Мар.
192-267

Аншы 27 ур.

Шошым ўдымаш пашам эртарым
гишан кырык мары йылмы дон си-
рымы кныгавла лактынбт:

— *WST*
Колхоз пашан когон шарлымашыжы
вуйым сарта (Сталин). *53/141*

—
Сола хозанлык артылыб уставшы да
молы гишанат.

—
Ильмэньев С. И. Шукы шурныш
ванчымаш.

—
Киндеев К. Я. Икварэш паша бш-
тым хозанлыкышкы кыце ванчымла.

—
Киндеев К. Я. Шурныш лактыншым
кыце шукэмдымла.

—
Ти кныгавлам Цик ала дон Иурны
кантон коператив лапкашты цила
варэ нэлэш лиэш.